

IDALIA HELENA RAHO, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej
<https://orcid.org/0009-0008-2528-9169>
idaliaraho@gmail.com

RELACJA O STANIE DIECEZJI KRAKOWSKIEJ BISKUPA JANA PUZYNY Z ROKU 1900

STRESZCZENIE: Niniejszy tekst jest prezentacją dotąd niewydanego źródła przechowywanego w Apostolskim Archiwum Watykańskim, w serii „Relationes Dioecesium” dla diecezji krakowskiej, z czasów rządów biskupa krakowskiego Jana Puzyny. Jest to źródło dokumentowe do rekonstrukcji życia diecezji krakowskiej oraz jej stanu materialnego, duchowego i moralnego na samym początku XX wieku, które biskup Puzyna jako rządca diecezji był zobowiązany przedłożyć Kongregacji Soboru, zgodnie z konstytucją *Romanus Pontifex* (1585) Sykstusa V, podczas okresowej wizyty „ad limina”. Puzyna przedstawił Ojcu Świętemu informacje dotyczące Kościoła swojej diecezji: zanotował niewielką różnicę w stosunku do relacji swojego poprzednika kardynała Dunajewskiego na temat stanu Kościoła krakowskiego. W dokumencie zostały wyartykułowane główne potrzeby oraz przedsięwzięcia podjęte przez biskupa, jak chociażby: wybudowanie seminarium, któremu Puzyna poświęcił zasadniczą uwagę; podjęcie się gruntownego remontu katedry; dbałość o przywrócenie zaniedbanego kultu bł. Kadłubka; przygotowanie bardzo pożądanego przez niego obchodów synodu diecezjalnego; przedstawienie aktualnego stanu duchowieństwa, życia konsekrowanego (zakonów męskich i żeńskich); troska o stan moralny wierznych i kształtowanie wartości chrześcijańskich (przykładem są: organizowane „rekolacje” oraz Sodalicja Mariańska).

Na prezentowany tekst składa się część historyczna, studium dyplomatyczno-archiwalne dostarczonej dokumentacji, edycja oraz bibliografia. Źródło zasługuje na wydanie, chociażby z dwóch powodów. Po pierwsze omawiana relacja zamyka okres historyczny przed reformą Kurii Rzymskiej, a po drugie stanowi przyczynek do wielostronnego, tym samym pełniejszego poznania działalności biskupa Jana Puzyny jako rządcy diecezji krakowskiej.

Celem autora jest opublikowanie tekstu, mogącego wzbogacić panoramę źródeł do żywo zauważalnej obecnie odnowy badań w dziedzinie edycji raportów z wizyt biskupich „ad limina”. Należy mieć nadzieję, że edycja zainspiruje badaczy do dalszych studiów.

SŁOWA KLUCZOWE: *Relationes dioecesium*, Kongregacja Soboru, diecezja krakowska, kard. Jan Puzyna, wizyta „ad limina”, Stolica Apostolska.

A REPORT ON THE STATE OF THE KRAKÓW DIOCESE BY BISHOP JAN PUZYNA IN 1900

ABSTRACT: This text presents a hitherto unissued source kept in the Vatican's Apostolic Archives, in the series “Relationes Dioecesium” for the Diocese of Kraków, from the reign

of Bishop Jan Puzyna of Kraków. It is a documentary source that reconstructs the life of the Diocese of Kraków and its material, spiritual and moral state at the very beginning of the 20th century, which Bishop Puzyna, as the diocesan administrator, was obliged to submit to the Congregation of the Council, in accordance with the constitution *Romanus Pontifex* (1585) of Sixtus V, during his periodic “ad limina” visit. Puzyna presented the Holy Father with the information regarding his diocese: he noted a slight difference from the account of his predecessor Cardinal Dunajewski regarding the state of the Church of Kraków. The document articulated the main needs and undertakings carried out by the bishop, such as the construction of a seminary, to which Puzyna devoted fundamental attention; a thorough renovation of the cathedral; restoration of the neglected cult of Bl. Kadłubek; preparation of the much-desired celebration of the diocesan synod; presentation of the current state of the clergy, consecrated life (male and female religious orders); care for the moral state of the faithful and the formation of Christian values (examples are the organized “retreats” and the Sodality of Our Lady).

The presented text consists of a historical part, a diplomatic and archival study of the documentation provided, an edition and a bibliography.

The source deserves to be published, if only for two reasons. First, the discussed account closes the historical period before the reform of the Roman Curia. Second, it constitutes a contribution to multifaceted, thus thorough, perception of the activities of Bishop Jan Puzyna as the administrator/ruler of the Kraków diocese.

The author’s goal is to publish a text that can enrich the panorama of sources for the vividly noticeable current renewal of research in the field of editing reports of bishops’ “ad limina” visits. It appears to be worth hoping that the edition will inspire researchers to further studies.

KEYWORDS: *Relationes dioecesium*, the Congregation of the Council, Kraków diocese, Cardinal Jan Puzyna, “ad limina” visit, Holy See.

Translated by Joanna Szczepańska-Włoch

Wstęp

Dokument jest odzwierciedleniem instytucji, która ją tworzy. W tym przypadku dotyczy on kancelarii biskupiej i dykasterii papieskich.

W praktyce termin *Relationes dioecesium* określa pisemne raporty przesyłane do Rzymu przez wszystkich biskupów ordynariuszy Kościoła katolickiego (jako wynik uważnej obserwacji rzeczywistości diecezji w aspekcie życia materialnego i duchowego). Źródło to ma ścisły związek z okresowymi wizytacjami „ad limina”.

Zwyczaj odwiedzania bazylik apostołów Piotra i Pawła wraz z daniem świadectwa przynależności do Kościoła rzymskiego i posłuszeństwa wikariuszowi Chrystusa oraz informowania go o stanie swo-

ich diecezji i jej głównych problemach ma wielowiekową tradycję¹. Rządcy diecezji byli świadomi obowiązku udania się do Rzymu, a program reform opracowany przez papieży potrydenckich ostatecznie ustanowił wizytację „ad limina” i nadał jej formę prawną². Datowana na 20 grudnia 1585 roku w Rzymie konstytucja apostolska *Romanus Pontifex* Sykstusa V zreformowała anachroniczną dyscyplinę w tej dziedzinie i wprowadziła nowość, która polegała na składaniu raportu o swoich diecezjach przed Kongregacją Soboru (*Sacra Congregationis Concilio*), zgodnie z zalecaną przez tę Kongregację metodą uwzględniającą precyzyjne wskazania do konstytucji papieża Sykstusa V³. Tenże papież wyznaczył także czasokres składania wizyty „ad limina”⁴.

---

¹ S. M. P a g a n o, G. C a s t a l d o, *Le visite „ad limina apostolorum” dei vescovi di Piazza Armerina e le loro relazioni sullo stato della diocesi (1818-1920)*, [w:] *Archivio Storico per la Sicilia Orientale*, R. 83, 1987, Akta I-III, s. 73-135. Zagadnienie genezy „ad limina” zob. s. 73-82.

² Na temat obowiązku wizytacji nałożonej przez papieża Sykstusa V zob. T. D ł u g o s z, *Biskupia „visitatio liminum”*, „Collectanea Theologica”, R. 14, 1933, nr 1-2, s. 173-249. W odniesieniu do „visitatio liminum” w Kościele powszechnym i w Polsce zobacz studium: W. W ó j c i k, *Wizytacje biskupów polskich „ad limina” do roku 1911*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” R. 18, 1975, nr 3-4, s. 131-179.

³ Odnośnie do historii *Relationes* z bibliografią dla tematu zob. m.in. F. R o m i t a, *Le origini della S.C. del Concilio*, [w:] *La Sacra Congregazione del Concilio. Quarto centenario della Fondazione (1564-1964). Studi e ricerche*, Città del Vaticano 1964, s. 13-50; P. R a b i k a u s k a s, *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae. Dioceses Vilnensis et Samogitiae*, I, Romae 1971 (Academia Litwana Catholica Scientiarum. Sectio Historica. Fontes Historiae Lituaniae, vol. 1); Wzorowym przykładem są prace: Mª M. C á r c e l O r t í, V. C á r c e l O r t í, *Historia, derecho y diplomática de la visita ad limina*, Valencia 1989; M. M. C á r c e l O r t í, *Las visitas ad limina: propuesta de edición*, [w:] *Les chemins de Rome: les visites ad limina à l'époque moderne dans l'Europe méridionale et le monde hispano-américain (XVIIe-XIXe siècle)*, red. P. B o u t r y, B. V i n c e n t, Rome 2002, s. 5-38 (Publications de l'École Française de Rome, 293), z uwzględnieniem bibliografii międzynarodowej. Historiografia na gruncie polskim przedstawiona została m.in. przez Teofila Długosza: zob. T. D ł u g o s z, *Biskupia „visitatio liminum”*, dz. cyt., s. 173-249; zob. też W. W ó j c i k, *Wizytacje biskupów polskich*, dz. cyt., s. 131-179; J. K o p i e c, *Relacje „Ad limina Apostolorum” z diecezji wrocławskiej z lat 1589-1943. Edycja tekstów źródłowych*, Opole 2014. W tym ostatnim studium została zaprezentowana bibliografia dla historii tematu. Autor we *Wstępie*, zwłaszcza na s. XV-XXII, wyjaśnia dokładnie genezę i historię obowiązku składania przez biskupów diecezjalnych osobistych wizyt „ad limina apostolorum” oraz pisemnych relacji o stanie diecezji, z tego względu odsyła się Czytelników do lektury w/w dzieła, szczególnie w części, gdzie znajdują się

Praktykę dotyczącą wizytacji „ad limina” papież Sykstus V powierzył Kongregacji Kardynałów ds. interpretacji dekretów Soboru Trydenckiego (*S. Congregatio Cardinalium Concilii Tridentini interpretum*), która później przekształciła się w Kongregację Soboru, z zadaniem przyjmowania relacji o stanie diecezji, jej badania, kontrolowania, zabezpieczania, zachowania i odpowiedzi na przedstawione pytania czy zagadnienia⁵. Po stu czterdziestu latach od konstytucji Sykstusa V zostały wprowadzone nowe kierunki regulacyjne i wskazania normatywne. W roku 1725 za pontyfikatu Benedykta XIII (1724-1730) został przygotowany kwestionariusz dla prawidłowej redakcji relacji⁶. Opracowany kwestionariusz został następnie przez papieża Benedykta XIV (1740-1758) sformalizowany konstytucją *Quod sancta* z 23 listopada 1740 roku; dodatkowo ustanowiono wówczas w ramach samej Kongregacji Soboru specjalną komisję prałatów – zwaną „Il Concilietto”, powierzając jej zadanie dokładnego badania sprawozdań i raportów przesyłanych przez biskupów⁷.

Jurysdykcja wypracowana przez Kongregację Soboru oraz zinstytucjonalizowane normy praktyczne dotyczące *Relationes* pozostawały niezmienione, aż do reformy Kurii Rzymskiej, przeprowadzonej przez Piusa X (1903-1914)⁸. Dalsze istotne interwencje odnoszące się do aktywności duszpasterskiej relacji biskupów diecezjalnych, wprowadzone przez wymienionego papieża w 1908 roku, przy okazji reformy, nie dotyczą okresu historycznego związanego ze źródłami publikowanymi w obecnej pracy⁹.

---

wstęp oraz aneksy (s. XIII-XXXII oraz s. 603-640); T e n Ź e, *Relacje biskupów wrocławskich „Ad limina” z XVII i XVIII wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 138, 2022, s. 11-58.

⁴ W. W ó j c i k, *Wizytacje biskupów polskich*, dz. cyt., s. 162; Por. także J. K o p i e c, *Relacje „Ad limina Apostolorum”*, dz. cyt., Aneks 1: *Bulla papieża Sykstusa V z 20 grudnia 1585 r. „Romanus Pontifex” nakazująca biskupom diecezjalnym, w regularnych odstępach czasu, składanie wizyty w stolicy chrześcijaństwa i złożenie pisemnej relacji o stanie swej diecezji*, s. 604-608.

⁵ O. C a v a l l e r i, *Visite pastorali e „relationes ad limina”*, „Archiva Ecclesiae”, R. 22-23, 1979-1980, s. 101.

⁶ W. W ó j c i k, *Wizytacje biskupów polskich*, dz. cyt., s. 1580-159.

⁷ Tamże, s. 157.

⁸ H. C r o v e l l a, *De Libro Visitationum Sacrorum Liminum*, [w:] *La Sacra Congregazione del Concilio. Quatro centenario della fondazione (1564-1964). Studi e ricerche*, Città del Vaticano 1964, s. 423-446; O. C a v a l l e r i, *Visite pastorali*, dz. cyt., s. 104.

⁹ Raporty, które od XVI wieku były obsługiwane przez Kongregację Soboru, od roku 1908 przeszły pod zarząd Kongregacji Konsystorza – por. Archivio Apostolico

Relationes są źródłami, którym obecna historiografia poświęca coraz więcej uwagi¹⁰.

Raporty, które biskupi krakowscy wysyłali do Rzymu przy okazji wizyty „ad limina apostolorum”, dziś są przechowywane w Apostolskim Archiwum Watykańskim. Zarchiwizowane są w zbiorze *Congregazione del Concilio* w serii *Relationes dioecesium* dotyczącej lokalnej historii Kościoła, pod numerem 272¹¹. W wymienionej jednostce archiwalnej znajduje się 21 relacji o stanie diecezji, nie licząc tej z roku 1615, w przypadku której zachowało się tylko jej streszczenie¹².

Wydaniem tekstów dotyczących wyżej wymienionej sygnatury zajmował się prof. Wiesław Müller w edycji *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615-1765*¹³, wydał on w sumie 11 oryginalnych relacji, dodatkowo jako dwunastą wliczył „wyciąg” z relacji biskupa Tylickiego z 1615 roku¹⁴. Późniejszym okresem zajął się ks. prof. Bolesław Kumor, wydając 4 relacje: biskupa Andrzeja Gawrońskiego z roku 1807¹⁵, biskupa Jana Pawła Woronicza z roku 1828¹⁶, biskupa Antoniego Junoszy

---

Vaticano (dalej: AAV), Konstytucja apostolska *Sapienti consilio* o reformie kurii rzymskiej, *Roma Orbis* 1, prot. 421/1908; „Acta Apostolicae Sedis” R. 1, 1909, s. 7-35; J. K o p i e c, *Relacje „Ad limina Apostolorum”, dz. cyt.* Aneks 4: Dekret Kongregacji Konsystorialnej o biskupich wizytacjach i sposobie redagowania tekstów relacji, s. 620-640. W tym miejscu warto zwrócić uwagę, iż w przypadku krakowskim źródła dokumentowe przechowywane w Archivio Apostolico Vaticano w serii *Congregazione Concistoriale, Relationes Dioecesium* (dalej: *Congr. Concist. Relat. Dioec.*) nie zawierają relacji z czasów kardynała Puzyny, a zaczynają się od jego następcy kard. Adama Sapięhy – zob. AAV, *Congr. Concist., Relat. Dioec. Cracovien.* 268. Obecnie udostępnianych jest sześć relacji kardynała Sapięhy z roku 1919, 1923, 1928, 1933, 1938 i 1948. W niniejszym artykule w przypisach używam oryginalnej formy nazw instytucji, natomiast w tekście w tłumaczeniu: Apostolskie Archiwum Watykańskie lub Archiwum Watykańskie.

¹⁰ M. M. Cárcel O r t í, *Las visitas*, dz. cyt., s. 6nn.

¹¹ AAV, *Congregazione del Concilio, Relationes Dioecesium* (dalej: *Congr. Concilio, Relat. Dioec.*) 272, *Cracovien.*, k. 1-384v.

¹² Zob. poniżej przypis 14.

¹³ W. M ü l l e r, *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII-XVIII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 1965, t. 13, z. 2; W. M ü l l e r, *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615-1765*, Lublin 1978 (Materiały do Dziejów Kościoła w Polsce, t. 7).

¹⁴ Tamże, s. 31, 41-42.

¹⁵ B. Kumor, *Relacja biskupa Andrzeja Rawy Gawrońskiego z roku 1807 o stanie diecezji krakowskiej*, „Analecta Cracoviensia”, t. 29, 1997, s. 553-573.

¹⁶ B. K u m o r, *Relacja biskupa Jana Pawła Woronicza o stanie diecezji krakowskiej (1828)*, „Analecta Cracoviensia”, t. 32, 2000, s. 307-324.

Gałęckiego z roku 1872¹⁷ oraz biskupa Albina Dunajewskiego z roku 1881¹⁸. Ostatnie karty krakowskich *Relationes* należą do biskupa Jana Puzyny (1894-1911)¹⁹, do tej pory pozostawały one nieopublikowane²⁰.

¹⁷ B. K u m o r, *Relacja wikariusza apostolskiego, biskupa Antoniego Junoszy Gałęckiego, o stanie wikariatu apostolskiego w Krakowie z dnia 1 VI 1872 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 78, 2002, s. 161-177.

¹⁸ B. K u m o r, *Relacja o stanie diecezji krakowskiej biskupa Albina Dunajewskiego (1881)*, „Analecta Cracoviensia”, t. 34, 2002, s. 371-401.

¹⁹ Puzyna Jan Duklan Maurycy Paweł (13.09.1842 – 8.09.1911), książę z Kozielska, h. Ogińczak; studiował na Uniwersytecie we Lwowie (1868 – doktor prawa) i w Pradze, pracownik Lwowskiej Prokuratorii Skarbu oraz Sądu Wyższego, w latach 1876-1878 – student teologii w Seminarium Duchownym w Przemyślu, 1878 – święcenia kapłańskie, w latach 1886-1894 biskup pomocniczy archidiecezji lwowskiej, 1894 – biskup krakowski, 1895 – poseł na Sejm, 1901 – kardynał, podczas konklawe w roku 1903 zawetował w imieniu cesarza Franciszka Józefa wybór na papieża kardynała M. Rampolla. Jako biskup krakowski m.in. odrestaurował katedrę na Wawelu i opactwo benedyktynów w Tyńcu, wybudował gmach seminarium duchownego na Podzamczu, w 1907 roku założył Muzeum diecezjalne w Krakowie, w 1910 roku utworzył komisję sztuki sakralnej w Krakowie, źle widziany przez krakowskie społeczeństwo z powodu niektórych decyzji (spory z Wydziałem Teologicznym UJ o obsadzenie katedr, niedopuszczenie do sprowadzenia na Wawel zwłok Juliusza Słowackiego, zakaz odprawienia mszy polowej na Błoniach w 500. rocznicę bitwy pod Grunwaldem). Por. E. K o m a r, *Kardynał Puzyna (Moje wspomnienia)*, Kraków 1912; J. K r a c i k, *Puzyna Jan Duklan Maurycy Paweł (1842-1911)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986, s. 488-491; Z. Zieliński, *PUZYNA JAN kard.*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. G i g i l e w i c z, Lublin 2012, kol. 952-953; J. U r b a n, *Relacje kard. Jana Puzyny o konklawe 1903 r. i o jego słynnym weto*, „Folia Historica Cracoviensia”, t. 8, 2002, s. 273-276; T e n ż e, *Z dziejów Kościoła krakowskiego w XIX i XX wieku*, Kraków 2023, s. 189-207; B. K u m o r, *Kardynalat biskupa krakowskiego Jana Puzyny*, „Analecta Cracoviensia” t. 17, 1985, s. 493-503; S. G r o d z i s k i, *O pewnym zdarzeniu z 1903 roku*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, t. 17, 2011, s. 95-100; M. L e n a r t, *Kardynał Jan Puzyna – kontrowersyjny bohater konklawe 1903 roku w świetle materiałów archiwalnych*, [w:] *Genealogia dei desiderii. Pio X nella memoria del popolo dell'Alta Slesia. Genealogia pragnień. Pius X w pamięci ludności Górnego Śląska*, red. M. L e n a r t, G. R o m a n a t o, tłum. J. P r y s z c z, M. W r a n a, B. N o r e k, M. L e n a r t, Città del Vaticano 2015, s. 129-141 (Pontificio Comitato di Scienze Storiche: Atti e Documenti, 38; Opera Extraordinaria 5); T e n ż e, *Il cardinale Jan Puzyna – un discusso protagonista del conclave del 1903 – alla luce della documentazione polacca*, [w:] *San Pio X. Papa riformatore di fronte alle sfide del nuovo secolo. Atti della Giornata di Studi in occasione del centenario della morte di San Pio X (1914-2014)*, red. R. R e g o l i, Città del Vaticano 2016, s. 49-64 (Pontificio Comitato di Scienze Storiche: Atti e Documenti, 41); T e n ż e, *Un episodio controverso. Il cardinale Puzyna, il veto e la questione polacca nel conclave del 1903*, [w:] *Riforma del catolicesimo?*

W międzynarodowej historiografii osoba Puzyny przez długie lata przedstawiana była w negatywnym świetle²¹. Krytyczną opinię o Puzynie wystosował Stanisław Stojałowski w memorandum do sekretarza stanu kardynała Mariano Rampolla w roku 1894, przeciwstawiając się kandydaturze Puzyny na biskupstwo krakowskie²². Opinia ta była przekazana do wiadomości ówczesnego nuncjusza²³ Antonio Agliardi²⁴, stąd informacje znajdują się także w Aktach Nuncjatury Wiedeńskiej²⁵. Jako że wiadomość ta była w posiadaniu sekretarza stanu kardynała Rampolla, została przez tegoż osobiście wykorzystana po historycznym konklawe w roku 1903, kiedy to kardynał krakowski książe Jan Puzyna z Kozielska ogłosił veto Austrii przeciw wyborowi kardynała Rampolla na papieża²⁶.

Le attività e le scelte di Pio X, red. G. Brugnatto, G. Romanato, Città del Vaticano 2016, s. 429-441 (Pontificio Comitato di Scienze Storiche: Atti e Documenti, 43); S. Marchel, *Przyczynki do biografii kardynała Jana Maurycego Puzyny (1842-1911)*, „Echa Przeszłości” t. 21, 2020, nr 2, s. 121-152. W tej pracy autor przedstawił dotychczasową literaturę odnoszącą się do kard. Puzyny: zob. s. 147-152; Tenże, *Honor meus. Kardynał Puzyny wizja Kościoła, państwa i narodu*, Kraków-Opole 2022. Czytelników, zainteresowanych głębszym poznaniem sylwetki hierarchy, odsyła się do wspomnianej pozycji. Tam także znajduje się szczegółowa bibliografia: s. 236-237; J. Wołczański, *Listy kardynała Jana Puzyny do arcybiskupa Józefa Bilczewskiego z lat 1894-1911*, „Nasza Przeszłość”, t. 139, 2023, s. 221-324.

²⁰ AAV, *Congr. Concilio, Relat. Dioec.*, Cracovien. 272, k. 373r-384v.

²¹ Cytowane za: M. Lenart, G. Romanato, *Presentazione*, [w:] *Gnealogia dei desiderii*, dz. cyt., s. 6 oraz 116.

²² AAV, *Segreteria di Stato (dalej: Segr. Stato)*, Anno 1896, Rubricella 247, fasc. 6, f. 45r-46v.

²³ Tamże, dz. cyt., f. 47r.

²⁴ Agliardi Antonio (4.09.1832 – 19.03.1915), kardynał, nuncjusz Apostolski w Wiedniu – zob. <https://cardinals.fiu.edu/bios1896.htm#Agliardi> (20.03.2024)

²⁵ AAV, *Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna* (dalej: *Arch. Nunz. Vienna*) n. 659, f. 603, Nr prot. 20603. List napisany przez sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej kard. Mariano Rampolla do arcybiskupa Antonio Agliardi nuncjusza apostolskiego w Wiedniu, datowany na Rzym, 8 października 1894, w sprawie pilnego zbadania informacji o możliwej propozycji na następcę śp. kard. Dunajewskiego w diecezji krakowskiej sufragana Lwowa Jana Puzyny.

²⁶ Szerzej M. Lenart, *Kardynał Jan Puzyna*, dz. cyt., [w:] *Gnealogia dei desiderii*, dz. cyt., s. 129-141; Tenże, *Il cardinale Jan Puzyna*, dz. cyt., [w:] *San Pio X*, dz. cyt., s. 49-64; Tenże, *Un episodio controverso*, dz. cyt., s. 429-441; Ticchi Jean-Marc, *Mariano Rampolla del Tindaro nonce, cardinal et secrétaire d'état de Léon XIII (1843-1913). Recherches sur un parcours humain, spirituel et intellectuel de la Sicile de Ferdinand II à la Rome de Pie X*, [w:] *Collectanea Archivi Vaticani* 126, Città del Vaticano 2024, s. 223nn.

Nie jest w kompetencji prezentowanej pracy przywoływanie szeroko dyskutowanej politycznej postawy rządcy diecezji krakowskiej, a jedynie wskazanie na duszpasterski akcent w okresie pasterzowania Puzyny. Analiza, z konieczności częściowa, przeprowadzona tutaj poprzez lekturę *Relationes*, przedstawiła postać kardynała Puzyny jako człowieka oddanego całkowicie Kościołowi, człowieka porządku i dyscypliny, zdolnego do kierowania rozwojem diecezji w sposób odważny. *Relationes* były przydatne do poznania historii biskupa oraz uwidoczniły jego sposób wypełniania posługi duszpasterskiej.

Puzyna swoją *Relatio* złożył przed Kongregacją Soboru, bowiem według prawa, co do którego biskupi musieli udawać się do Rzymu *ad veneranda limina Apostolorum* w celu oddania czci apostołowi, którego sukcesja była pojęciowo i religijnie utożsamiana ze Stolicą Apostolską.

Materiałowi badanemu została poddana zwięzła relacja, odnosząca się do sprecyzowanych argumentów, przygotowana zgodnie z 9 paragrafami formularza sporządzonego za pontyfikatu Benedykta XIII²⁷.

Specjalista w dziedzinie wizytacji diecezjalnych, biskup profesor Jan Kopiec napisał, iż biskupi polscy znaleźli się w grupie tych, którzy zobowiązani byli składać relacje co cztery lata²⁸. Od roku 1585 Kongregacja Soboru obliczała kolejne czterolecie. Pierwszy termin przypadał na rok 1589.

W przypadku relacji biskupa Puzyny czteroletni okres obliczył personel Kongregacji Soboru. W zbiorze znajduje się tzw. *ristretto*, czyli streszczenie (*summariusz, recognitio*) relacji, gdzie na pierwszej stronie wyznaczony przez Kongregację kompetentny pracownik (*supervisore*), badając i recenzując relację przekazaną z Krakowa przy okazji wizyty „ad limina”, zapisał, że biskup Puzyna, książ z Kozielska, wysłał w kwietniu 1900 roku swoją pierwszą relację odpowiadającą 79. czteroleciu²⁹. Teoretycznie, obliczając według historycznych ustaleń wyżej opisanych, jeżeli pierwsza relacja powinna być zostać złożona w 1589 roku, to faktycznie 79. przypadała na 1901³⁰.

---

²⁷ Por. W. Wójcik, *Wizytacje biskupów polskich*, dz. cyt., s. 158; S. M. Pagano, G. Castaldo, *Le visite „ad limina apostolorum”*, dz. cyt., s. 80-81.

²⁸ J. Kopiec, *Relacje „Ad limina Apostolorum”*, dz. cyt., s. XX-XXI oraz s. 607.

²⁹ AAV, *Cong. Concilio, Relat. Dioec*, 272, k. 381r. Por. poniżej nr 2 niniejszej edycji.

³⁰ Okres między 1585 a 1901 obejmuje 316 lat, które odpowiadają 79 czteroleciom; na temat ewentualnych błędów w naliczaniu por. przypis 95 niniejszej pracy.

Jak już wyżej zasygnalizowano, jest to pierwsza i zarazem jedyna, jak dotąd, znana *Relatio* biskupa Puzyny dotycząca diecezji krakowskiej. Puzyna został biskupem krakowskim w roku 1894³¹, w roku 1901 otrzymał promocję kardynalską³², był rządcą diecezji krakowskiej przez 16 lat, do 8 września 1911 roku³³. Teoretycznie w przeciągu wymienionego szesnastoletniego okresu posługi w diecezji krakowskiej mogłyby powstać inne pisemne relacje kard. Puzyny, niemniej dotychczasowa kwerenda w tym zakresie jest negatywna.

W ciągu pasterzowania Puzyny, wymiana informacji pomiędzy diecezją a Kongregacją Soboru w postaci *Relacji*, w protokołach rejestrujących *Relatio e Visitatio Liminum* została odnotowana tylko jeden raz³⁴. W archiwaliach watykańskich źródła *Relationes* z lat 1585-1880 są ściśle łączone z serią ksiąg *Libri Litterarum Visitationum Sacrorum Liminum*³⁵, w które wpisywano rejestry relacji oraz odpowiedzi wysyłane z Rzymu³⁶. Seria ta pozwalała na skonfrontowanie relacji z odpowiedzią Kongregacji Soboru. Po roku 1880 – w okresie, w który wpisał się przedmiot obecnych badań – została wytworzona jedynie luźna dokumentacja odnosząca się do odpowiedzi Kongregacji, i w takiej formie, to jest akt luźnych, znajduje się ona obecnie razem z relacjami³⁷.

---

³¹ AAV, *Segret. Stato*, Rubricella 247, fasc. 6: znajdują się tu akta dotyczące kandydatury, procesu.

³² *Annuario Pontificio* 1911, s. 91; *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi (dalej: HC)*, t. 8, 1846-1903, Patavii 1979, s. 229.

³³ Kard. Puzyna zmarł w Krakowie w wieku 69 lat – por. J. U r b a n, *Z dziejów Kościoła krakowskiego*, op. cit., s. 245.

³⁴ AAV, *Cong. Concilio*, Rubricella 44 (1900), pod literą C.: Cracovia, w miesiącu maggio [maju] odnotowano: Vescovo. V. SS. LL. 2210.

³⁵ L. C a r b o n i, *Le fonti dell'Archivio Segreto Vaticano per la ricerca storica sull'Europa Orientale (sec. XVI-XX). Gli Archivi degli Uffici di Curia e gli Archivi delle Rappresentanze Pontificie*, [w:] *L'Europa centro-orientale e gli Archivi tra età moderna e contemporanea. Atti del IV Colloquio internazionale (Viterbo, 6-9 giugno 2002)*, red. G. P l a t a n i a, Viterbo 2003, s. 134.

³⁶ H. C r o v e l l a, *De Libro Visitationum*, dz. cyt., s. 423-446; P. C a i a z z a, *L'Archivio storico della Sacra Congregazione del Concilio (primi appunti per un problema di riordinamento)*, „Ricerche di storia sociale e religiosa” R. 21, 1992, nr 42, s. 7-24; B. A l b a n i, *Un contributo per lo studio della Congregazione del Concilio*, [w:] *Dall'Archivio Apostolico Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari*, XII, Collectanea Archivi Vaticani 121, Città del Vaticano 2023, s. 14.

³⁷ Por. AAV, *Cong. Concilio, Relat. Dioec., Cracovien. 272*, k. 384r-v.

Z samej relacji dowiadujemy się, iż Puzyna odbył wizytę „ad limina” w 1896 i 1897 roku³⁸. Pierwszą datę potwierdzają także zapiski znajdujące się w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, gdzie jest mowa o tym, że w roku 1896 spotkał się z papieżem Leonem XIII (1878-1903)³⁹. Były to początkowe lata pasterzowania biskupa Puzyny w diecezji krakowskiej. Z ówczesnego czasu w dokumentacji urzędu Kongregacji Soboru nie odnotowano informacji o pisemnej *Relacji diecezji*⁴⁰.

Relatio biskupa krakowskiego Jana Puzyny, poniżej przedstawiona w wersji oryginalnego tekstu raportu rękopiśmiennego, jest autentycznym dokumentem, uwierzytelnionym podpisem biskupa i przez tegoż zrelacjonowana Kongregacji rzymskiej jako kompetentnemu organowi do badania i nadzorowania diecezji.

Nie są znane teksty minuty z archiwum biskupiego w Krakowie⁴¹, które miałyby posłużyć do ostatecznej redakcji *Relatio*. Przyjmuje się więc, że obecna dokumentacja jest jedyną autentyczną wersją.

Relacja datowana na 1 kwietnia 1900 r. w Krakowie, spisana jest w języku łacińskim, na 8 kartach nienumerowanych, bez żadnych korekt tekstu, dodanych zdań, przekreśleń, czy nowej redakcji i nie sprawia żadnych trudności przy odczycie.

W zbiorze *Relationes*, oprócz oryginału, znajdują się streszczenie i odpowiedź na relację Puzyny w języku włoskim, przygotowane w urzędzie Kongregacji⁴² oraz minuta odpowiedzi sekretarza dykasterii wysłanej do kard. Puzyny, z datą 20 lutego 1901 roku⁴³.

Przy opracowaniu źródła zamieszczonego na ostatnich kartach niniejszej pracy kierowano się instrukcją wydawniczą Ireneusza Ihna-

³⁸ Zob. poniżej § 2 niniejszej edycji, gdzie Puzyna raportuje odbyte wizyty: *Anno 1896 et 1897 Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli limina visitavi*.

³⁹ M. L e n a r t, *Kardynał Jan Puzyna*, dz. cyt., s. 131-132; S. M a r c h e l, *Przyczynek do biografii*, dz. cyt., s. 143.

⁴⁰ Do *Rubicella* przy okazji wizyt wpisywano *Vescovo V. SS. LL. e Relazione*, niestety w roku 1896 czy 1897, pod literą C: Cracovia, brak takiego wpisu – por. AAV, *Cong. Concilio*, *Rubicella* 40, 41 (1896, 1897).

⁴¹ Ze względu na „reorganizację prac” w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie autorka nie uzyskała zgody na kwerendę i w związku z powyższym nie zweryfikowała istniejącej zapewne miejscowej dokumentacji „ad Limina”; z przykrością przyjmuje się fakt, iż nie przejrano w tymże Archiwum ewentualnych kopii lub innych paralelnych źródeł.

⁴² Por. AAV, *Congr. Concilio, Relat. Dioec.*, Cracovien. 272, k. 381r-v.

⁴³ Por. AAV, *Congr. Concilio, Relat. Dioec.*, Cracovien. 272, k. 384r-v.

towicza⁴⁴. Mimo że instrukcja zaleca stosowanie skrótów, ze względu na niewielki rozmiar tekstu większość z nich została w tym przypadku rozwinięta; pozostawiono zapis tytułatury w formie skrótu a. c. r. odnoszący się do Jego Cesarsko - Królewskiej Apostolskiej Mości. W transkrypcji tekstu łacińskiego zachowano wykorzystane majuskuły przy nazwach własnych, nawet jeżeli były pisane małą literą; ujednociono pisownię litery j – dla wyrazów łacińskich zgodnie z normą gramatyczną (np. hujusmodi → huiusmodi etc.)

Dokumenty w edycji zostały wymienione w porządku chronologicznym. Opis źródeł został przygotowany w następującym porządku:

Liczba porządkowa dokumentu umieszczona po lewej stronie; tytuły na początku raportu zaznaczone dużymi literami; miejsce i data wystawienia (datowania) tekstu – kursywą; krótki registr kursywą; sygnatura archiwalna; liczba kart składająca się na każdy dokument, numeracja i charakterystyka. Zmiana strony jest oznaczona w tekście numerem strony i zapisana kursywą w nawiasie okrągłym; wymiary arkuszy (wysokość na szerokość) w milimetrach; język dokumentu; opis końcowy: *na odwrocie* dokumentu.

Przed rozpoczęciem każdej transkrypcji pozostawiono podwójną spację. Dziewięć nazw rozdziałów, na które składa się raport, zostało wpisane wielkimi literami, w języku łacińskim i w nawiasach kwadratowych z tego względu, że nie zostały umieszczone w oryginale.

---

⁴⁴ I. I h n a t o w i c z, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, Warszawa 1962.

PREZENTACJA ŹRÓDŁA

1.

RELACJA Z ROKU 1900*Kraków, 1900, 1 kwiecień**Raport o stanie diecezji krakowskiej przesłany przez biskupa Puzyńę. AAV, Congr. Concilio, Relat. Dioec., Cracovien. 272, k. 373r-380v. Oryginał⁴⁵.*

Składa się z fascykułu 8 kart (340 x 212 mm) zapisanych na recto i verso, z archiwalną współczesną paginacją ołówkiem w prawym dolnym rogu, k. 373-380. Uwierzytelniony własnoręcznym podpisem na końcu relacji. Zaopatrzona jest także w noty protokolarne kongregacji 2210/44⁴⁶, zarejestrowany dnia 15 maja 1900⁴⁷.

[RELATIO DE STATU ECCLESIAE CRACOVIENSIS]*(k.373r.)* Beatissime Pater!

Summorum Pontificum Sixti Papae V⁴⁸ et Benedicti Papae XIII⁴⁹ constitutionibus absequendo quum quinque elapsi sint anni, ex quo Sanctitatis Vestrae⁵⁰ gratia Cracoviensem Dioecesim gubernandam suscepi, occasione visitationis Sacrorum Liminum sequentia, quae statum Ecclesiarum dioecesis meae concernunt, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus referre audeo:

---

⁴⁵ Por. powyżej przypis 41.

⁴⁶ AAV, *Congr. Concilio*, Rubricella 44, pod literą C, odpowiednik: Cracovia: [maggio] Vescovo. V. SS. LL. – 2210 oraz AAV, *Congr. Concilio*, Protocollo Generale 59, 2210/44. Porównaj poniżej przypisy 95-98.

⁴⁷ AAV, *Congr. Concilio, Relat. Dioec.*: Cracovien. 272, k. 380v.

⁴⁸ Por. powyżej przypis 3.

⁴⁹ Por. powyżej przypis 6.

⁵⁰ Leon XIII, Gioacchino Pecci (1810-1903), papież w latach 20.II.1878 – 20.VII.1903 – por. <https://www.vatican.va/content/leo-xiii/it.html> (21.03.2024).

§. 1.

[PERTINENTE AD STATUM ECCLESIAE MATERIALEM]

Quoad res ad statum Ecclesiae materialem pertinentes praeter ea, quae in relatione piae memoriae Praedecessoris⁵¹ mei exhibita erant, sequentia sunt adnotanda: Sacrae Congregationis Consistorialis Decreto die 27 Martii 1886 emanato, quod incipit „Supremo Catholicae familiae Moderatori” seiunctae sunt a Tarnoviensi dioecesi 39 Ecclesiae parochiales et 4 filiales et incorporatae dioecesi Cracoviensi⁵². Augustissimi Imperatoris ac Regis (*k. 373v*) Apostolici Francisci Josephi I⁵³ rescripto diei 19 Ianuarii 1889 Episcopo Cracoviensi inditus est titulus et dignitas Principis cum iure pertinendi ad Cameram Magnatum Comitiorum Imperii⁵⁴.

Dioecesis Cracoviensis complectitur 29 civitates et oppida et 843 pagos, et circa 800.000 fidelium⁵⁵.

---

⁵¹ Dunajewski Albin (1817-1894), biskup krakowski od 1879, kreowany kardynałem prezbiterem tyt. św. Gerwazego i Protazego w roku 1890. Zm. w Krakowie 18 czerwca 1894 r. – zob. T. G l e m m a, M. T y r o w i c z, *Dunajewski Albin*, [w:] PSB, t. 5, Kraków 1939/1946, s. 462-464; *Kardynał Albin Dunajewski (1817-1984): materiały z sesji zorganizowanej w 100-lecie śmierci*, praca zbiorowa, red. W. M u r a w i e c, Kraków 1995; B. K u m o r, *Relacja o stanie, dz. cyt.*, s. 371-401.

⁵² *Leonis XIII. pontificis maximi Acta*, vol. VI, Romae 1887, s. 53-59. W dekreście wymienionych jest 39 parafii oraz 4 filie; Nieco inaczej por. B. K u m o r, *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, s. 98 oraz s. 164-167 załącznik nr 23; T e n ż e, *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 21, 1970, s. 338, 351; T e n ż e, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków 1985, s. 151-153.

⁵³ Franciszek Józef I (1830-1916), cesarz Austrii i król Węgier – szerzej zob. S. G r o d z i c k i, *Franciszek Józef I*, Wrocław 2006⁴.

⁵⁴ Tytuł książęcy został w roku 1889 przywrócony biskupom krakowskim przez cesarza Franciszka Józefa I – por. B. K u m o r, *Początki metropolii krakowskiej*, „Analecta Cracoviensia” t. 1, 1969, s. 397; Biskupi nabyli ten przywilej w 1443 roku, kiedy to biskup Zbigniew Oleśnicki zakupił Księstwo Siewierskie od Wacława Cieszyńskiego – por. Z. N o g a, *Sprzedaż terytorium siewierskiego biskupowi i kapitule krakowskiej w 1443 r.*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historyczne” t. 12, 1987, s. 93-104; T e n ż e, *Zbigniew Oleśnicki a księstwo siewierskie*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki – książę Kościoła i mąż stanu*, red. F. K i r y k, Z. N o g a, Kraków 2006, s. 103-106.

⁵⁵ Por. *Elenchus Venerabilis Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioeceseos Cracoviensis pro Anno Domini 1900*, Cracoviae 1900, s. 429, dokładna liczba wiernych przytoczona w *Elenchusie* wynosi 789. 515.

Initio mensis Iulii 1895 suscepti opus integrae restorationis Ecclesiae Cathedralis, cuius impensae ad praesens tempus 360.000 florenorum austriacae monetae efficiunt. Externae partis necnon presbyterii et navis Ecclesiae instauratio Deo adiuvante ad finem vergit, Capellarum vero integra restauratio adhuc aliquod temporis spatium durabit⁵⁶.

Unam capellis Ecclesiae Cathedralis Beato Vincentio Kadłubek Episcopo Cracoviensi dedicandam esse duxi, ut huius Beati Praesulis et Patroni nostri cultus in praesenti neglectus reviviscat atque promoveatur⁵⁷.

Praeter Ecclesiam Cathedralem, quae simul parochialis est, dantur in dioecesi 177 Ecclesiae parochiales in 17 decanatibus (*k. 374r*) dislocatae – 20 Ecclesiae filiales – Ecclesiae penes monasteria virorum et mulierum 34⁵⁸.

Monasteria virorum numerantur 23⁵⁹, quae praepositis suis regularibus subiecta sunt. Monasterium ordinis Sancti Pauli I Eremitae subiacet meae iurisdictioni⁶⁰.

Mulierum monasteria dantur 11, ex quibus 6 iurisdictioni meae, et 5 praelatis suis regularibus subiacent. Praeterea existunt tres domus Sacerdotum Congregationis Missionis Sancti Vincentii a Paulo, 35 domus mulierum in Congregatione viventium et 14 domus⁶¹ mulierum piae Sodalitatis, quae vulgo Servulae Beatissimae Virginis Mariae nuncupantur⁶².

⁵⁶ Na temat restauracji katedry zob. m.in. J. U r b a n, *Katedra na Wawelu (1795-1918)*, Kraków 2000.

⁵⁷ Por. J. U r b a n, *Kult błogosławionego Wincentego Kadłubka w katedrze na Wawelu*, „Cistercium Mater Nostra” t. II/2, 2008, s. 301-309, artykuł ponownie opublikowany [w:] T e n ż e, *Katedra krakowska i archiwum kapitulne na Wawelu (szkice historyczne)*, *Biblioteka Kapitulna na Wawelu* (dalej: BKW), t. 16, Kraków 2023, s. 205-217.

⁵⁸ W 17 dekanatach zorganizowanych było 171 parafii czynnych i 6 *vacantes*, 20 ekspozytur – por. *Elenchus ... 1900*, s. 428.

⁵⁹ Por. *Elenchus, op. cit.*, 1900, s. 430-431.

⁶⁰ Po kasacie zakonu św. Pawła Pustelnika na mocy ukazu cara z 8 listopada 1864 zostały się tylko dwa klasztory paulińskie: jeden na Jasnej Górze i jeden na krakowskiej Skałce. Od tego czasu biskupi krakowscy pełnili bezpośredni nadzór na krakowskim klasztorze paulińskim – por. S. Szafranec, *Konwent Paulinów Jasnogórskich 1382-1864*, Rzym 1966, s. 104-105; J. H. Z b u d n i e w e k, *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*, „Nasza Przyszłość”, t. 31, 1969, s. 187; P. P. G a c h, *Paulini na ziemiach polskich w latach 1773-1914 (zarys przemian)*, „Studia Claromontana”, t. 7, 1987, s. 294.

⁶¹ *W oryginalne domos*.

⁶² Por. *Elenchus, op. cit.*, 1900, s. 432-433.

Seminarium Clericorum dioecesis Cracoviae existens, hucusque propriis aedibus caret, unde multa incommoda et variae difficultates exoriuntur. Causam hanc, ut Seminarium clericorum proprium habere possit aedificium et quidem prope Ecclesiam cathedralem et aedes episcopales situm, atque ut alumni eiusdem seminarii ad futurae vocationis suae officia explenda rite instruantur, gravissimi momenti esse reputavi, et anno 1899 a. c. r. regimine (*k. 374v*) necessaria ad hunc finem assequendum obtenta pecunia in aptissimo loco, inter Ecclesiam Cathedralem et aedes episcopales sito, amplum aedificium Seminarii cum convenienti oratorio exstruendum suscepi. Fabrica huius aedificii, in quo 70 alumni collocari poterunt, anno 1901 finietur⁶³.

§. 2.

[PERTINENTE AD IPSUM EPISCOPUM]

Praeceptum residentiae stricte observari. Anno 1896 et 1897 Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli limina visitavi⁶⁴. A tempore, quo Dioecesim Cracoviensem regendam obtinui; ab anno videlicet 1895 visitationem canonicam 107 parochiarum peregi et Rectoribus earundem reformationis decreta exhibenda curavi. Antequam Cracoviensem Dioecesim regendam obtinuisssem, Episcopi Suffraganei Archidioecesis Leopoliensis⁶⁵ ab anno 1886 ad finem anni 1894 partes explevi, quo tempore 158.031 personas confirmavi et 26 Ecclesias consecravi⁶⁶.

Vehementer cupiens ut populus fidelis occasione visitationis meae uberrimos spirituales fructus percipere possit, morem introduxi, ut in singulis parochiis ante actum visitationis meae exercitia spiritualia per aliquot⁶⁷ dies moderantibus Sacerdotibus (*k. 375r*) Societatis Iesu,

⁶³ J. U r b a n, *Kilka kart z najnowszych dziejów krakowskiego seminarium duchownego (w stulecie poświęcenia gmachu seminaryjnego przy ul. Podzamcze 8)*, „Biuletyn Duszpasterski” t. 10, 2002, nr 1 (92), s. 29-30; M. H a ł a b u r d a, *Alumni seminarium, dz. cyt.*, s. 35-73; J. U r b a n, *Z dziejów Kościoła krakowskiego, op. cit.*, s. 57-58.

⁶⁴ Kraków, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej AKMKr), *akta personalne kard. J. Puzyny, Dokumenty z wizyty w Rzymie w 1896*, 3 cytują za Lenart M., *Il cardinale Jan Puzyna, op. cit.*, 52-53.

⁶⁵ HC, *dz. cyt.*, s. 41-42; J. W o ł c z a ń s k i, *Lwowska sufragania Jana Puzyny w opinii bp. Leona Wałęgi*, „Analecta Cracoviensia”, t. 30-31, 1999, s. 607-624.

⁶⁶ B. K u m o r, *Kardynalat biskupa, dz. cyt.*, s. 497.

⁶⁷ *W oryginalne aliquod.*

Congregationis Missionis Sancti Vincentii a Paulo, Sanctissimi Redemptoris, Ordinis Fratrum Minorum et Capucinorum celebrentur⁶⁸.

Anno proxime futuro tota dioecesis auxiliante Dei gratia exercitiorum spiritualium beneficio et salutaribus eorum fructibus gaudebit.

Sacras ordinationes ipse explevi et Sacramentum Confirmationis ab anno 1895 usque ad finem 1899 anni 102.874 personis contuli; ecclesias 11 consecravi.

Synodi dioecesanæ celebrationem valde optandam esse duco, ast quum ad præparandas omnes quaestiones, quæ in eadem tractarentur, longiori opus sit temporis spatio, eo magis, quod a tempore ultimæ Synodi dioecesanæ anno 1711 celebratæ⁶⁹ valde magnæ vicissitudines et mutationes tam politice quam sociales evenerint, hinc ad præsens singulis annis omnes decanos foraneos Cracoviam convoco ad discutienda et tractanda gravioris momenti negotia, quæ gloriam Dei augendam et spirituale bonum tam Cleri quam fidelium magis promovendum respiciunt. –

In huiusmodi conventibus decanorum et Capituli mei Cathedralis Canonicorum (*k. 375v*) determinatus est ordo cultus divini in omnibus Ecclesiis parochialibus peragendi⁷⁰, concinnata sunt statuta Sodalitatis Marianæ⁷¹ inter Sacerdotes dioecesanos introductæ, et aliæ quaestiones tractabantur.

⁶⁸ B. K u m o r, *Kardynalat biskupa, dz. cyt.*, s. 498; Dobrym przykładem tego dysertacja Tomasza Mariana C h r z a n a, *Duszpasterstwo parafialne w dekanacie oświęcimskim w latach 1843-1918*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. Henryka Olszara, Katowice 2020, s. 196 nn, pdf: <https://opus.us.edu.pl> (22.02.2024). Autor w rozdziale o nadzwyczajnych formach duszpasterstwa omawia te wyjątkowe formy jako „wypadek nieznan i nadzwyczajny” wprowadzone przez biskupa Puzynę „w trosce o zbawienie dusz w swojej diecezji urządził misje w parafiach, w których następnie odbywał wizytę”.

⁶⁹ Biskup Puzyna wyraził osobiste pragnienie celebracji synodu diecezjalnego i tłumaczy, że potrzebny jest na to dłuższy czas przywołując datę ostatniego synodu z roku 1711 – Por. P. B o b e r, *Projektowane synody dawnej diecezji krakowskiej w latach 1550-1800*, „Polonia Sacra” R. 7, 1955, z. 1, s. 12-26.

⁷⁰ Por. *Porządek nabożeństwa we wszystkich kościołach diecezji krakowskiej*, „Notificaciones e Curia episcopali dioecesis cracoviensis ad universum venerabilem tam secularem quam regularem” I (1898), s. 1-17; W Autobiografii Pelczara czytamy „w latach 1896-7 napisałem dla diecezji krakowskiej w t(ak) z(wanych) „Notificaciones” dwie obszernie rozprawy „O bractwach” i „O porządku nabożeństwa parafialnego” stosując się do życzeń ks. bisk. Puzyny – por. Joachim Roman B a r, *Autobiografia Józefa Sebastiana Pelczara*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawn historyczny” 1966, 9/ 1-2, s. 307.

⁷¹ Sodaliczka Mariańska jest stowarzyszeniem religijno-społecznym, erygowanym przez właściwą władzę kościelną i agregowanym do Sodaliczki „Prima Primaria”

§. 3.

[AD CLERUM SAECULAREM PERTINENTE]

Quod attinet [ad] Canonicos Cathedralis⁷² officiaque ab eis explenda nihil est immutatum a tempore, quo ultima relatio a pia memoriae Praedecessore meo super statu dioecesis exhibita erat⁷³. Parochi residentiae legem observant, una cum cooperatoribus suis verbum divinum singulis dominicis et diebus festis praedicant, – doctrinam religionis tam in scholis, quam in ecclesiis tradunt, omniaque muneris sui officia diligenter explere contendunt, et maxima ex parte mores bonos prae se⁷⁴ ferunt.

Lege dioecesana omnes sacerdotes ad exercitia spiritualia quovis biennio peragenda adstringuntur et ad hunc finem quotannis in tribus locis, et quidem in Seminario dioecesano Cracoviae et in duobus claustris *Fratrum* Minorum extra Cracoviam magno numero conveniunt. Huiusmodi exercitia spiritualia⁷⁵, quibus una cum Canonicis Cathedralibus vacare soleo, unus e sacerdotibus vel Societatis (*k. 376r*) Iesu vel Congregationis Missionis vel Sanctissimi Redemptoris moderatur.

Ut sacerdotes perfectioni suae melius et efficacius studere, contra mundi illecebras fortius dimicare, in virtutibus et amore Dei magis

---

w Rzymie, przez co jej członkowie korzystają ze wszystkich przywilejów i odpustów, którymi Stolica Apostolska [...] obdarzyła Sodalicję-Macierz. Przez „kanoniczną erekcję” Sodalicja uzyskuje osobowość prawną od Kościoła i podlega kanonicznemu prawu – podaję tu objaśnienie pióra Zofii Rymóny opublikowane w *Przewodnik Sodalicji Mariańskich w Polsce*, Kraków 1997, s. 83; por. także J. Wołczański, *Listy kardynała*, dz. cyt., s. 278, przypis 244; Statut Kongregacji Mariańskiej dla Kapłanów diecezji krakowskiej pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i św. Stanisława pochodzi z 1897 roku – por. K. Krzysztofek, *Sodalicje mężczyzn w Krakowie na przełomie XIX i XX w.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, Tom 16, 2013, s. 139; zob. także przypis poniżej 76.

⁷² *W originale* Cathedrales.

⁷³ Por. B. Kumor, *Relacja o stanie*, op. cit., s. 384nn; Kard. A. Dunajewski sporządził także drugą (po czterech latach od pierwszej) *Relatio de statu dioecesis Cracoviensis* w roku 1885: AAV, *Congr. Concilio, Relat. Dioec., Cracovien.* 272, f. 369r-372v. W tejże *Relatio* kardynał Dunajewski pisze, iż w kwestii kanoników katedralnych nie zmieniło się nic od poprzedniej relacji (1881); Podobnego zapisu użył w obecnej *Relatio* biskup Puzyna, iż w sprawie kanoników katedralnych i ich obowiązków nie zostały wprowadzone żadne zmiany od ostatniej relacji jego poprzednika kard. Dunajewskiego z roku 1885.

⁷⁴ *W originale* praese.

⁷⁵ *W originale* spiritualibus.

magisque crescere valeant, anno 1897 Sodalitatem Marianam sub invocatione Beatae Virginis Mariae Immaculate Conceptae et Sancti Stanislai Episcopi Martyris principalis Rationi dioecesis, instituendam eamque Primae Primariae Romae existenti aggregandam curavi⁷⁶. – Sodalitati huic 250 sacerdotes nomen dederunt. Sacris ordinibus initiandi ante cuiuscumque ordinis receptionem spiritualibus exercitiis per aliquot dies semper vacare solent.

In quolibet decanatu singulis annis celebrantur conferentiae sacerdotum, in quibus quaestiones de⁷⁷ theologia dogmatica, morali, et⁷⁸ iure canonico et casus practici conscientiae et Sacrorum rituum cum vero profectu praesentium discutiuntur atque resolvuntur.

§. 4.

[AD CLERUM REGULAREM PERTINENTE]

Duae sunt parochiae civitatis Cracoviae, in quibus cura animarum a Clero regulari exercetur et quidem a Canonicis regularibus (*k. 376v*) Sanctissimi Salvatoris⁷⁹ et Sacerdotibus ordinis Sancti Pauli I Eremitae⁸⁰. Rectores earundem⁸¹ officia sua parochialia fideliter adimplent.

§. 5.

[AD MONIALES PERTINENTE]

Moniales mihi subiectae constitutiones suas servant et clausuram inviolate custodiunt. Monasteria monialium visitavi et reformationis decreta exhibenda curavi. Abusus, si quos in visitatione perspexi,

---

⁷⁶ W Protokołach i Regestrach Kurii Generalnej Jezuitów agregacja kapłanów diecezji krakowskiej do *Prima Primaria* znajduje się pod datą 15 grudnia 1896 – zob. Roma, Biblioteca della Curia Generalizia della Compagnia di Gesù, *Congregationes Marianae Primae Primariae Romanae aggregatae ab anno 1895 ad annum 1899*, vol. VII, nr 23391; Tamże, *Reg. Curia, V: Congregazioni Mariane dall'anno 1893 al 1903*, s. 102; W temacie por. także powyżej przypis 71. Pierwszym prefektem sodalicii kapłańskiej w diecezji krakowskiej był święty ks. Józef Pelczar – por. J. R. B a r, *Autobiografia ...*, *op. cit.*, s. 305;

⁷⁷ *W oryginale et.*

⁷⁸ *W oryginale e.*

⁷⁹ Por. *Elenchus*, *op. cit.*, 1900, s. 63-64.

⁸⁰ Tamże, *op. cit.*, 1900, s. 64-65.

⁸¹ *W oryginale carundem.*

in decreto reformationis adnotavi eosdemque tollendos curavi. Pro unoquoque monasterio monialium Commissarium constitui, qui tam spirituali bono quam temporalibus rebus monasterii omni meliori modo consulere mihi que quovis anno de statu eiusdem referre debet. Praescripta quoad confessarios ordinarios et extraordinarios monialium deputandos stricte observantur.

Congregationes Sororum Charitatis, Felicianarum, Sacrae Familiae de Nazareth, Beatissimae Virginis Mariae Dolorosae et Servularum Beatae Virginis Mariae vitam activam cum propriae perfectionis studio coniungendo plurimum conferunt ad parvulos in orphanotrophiis et asylis a se institutis ad tramitem Sanctae Fidei educandos, – ad puellas, quae sive publicas scholas (*k. 377r*) frequentant sive labore manuum quotidianum victum sibi acquirunt, spirituali cura et tutela prosequendas, – ad infirmos in hospitalibus christiano more curandos.

§. 6.

[PERTINENTE AD SEMINARIUM]

In Seminario dantur 60 alumni⁸², qui iuxta normam in imperio Austriaco receptam studiis philosophicis et theologicis in Universitate Cracoviensi operam navant⁸³.

Eos, qui ingenio aliisque animi dotibus excellunt, Romam et Oenipotentem⁸⁴ mitto⁸⁵, ut ibidem studiis vacent et aliquando omnibus examinibus superatis professorum Cathedras in Universitate Cracoviensi occupare valeant. Eo magis ita faciendum esse censeo, quum et voluntas sit Sanctitatis Vestrae, ut aliqui Clerici Romae in philosophiae et theologiae necnon iuris canonici disciplina rite instituantur ibidemque vere ecclesiastico spiritu imbuantur, et bonum Universitatis Cracoviensis exigat, ut professores studii theologici secundum mentem Sanctitatis Vestrae aliquando constituantur.

Quinque clerici dioecesis meae commorantur in Collegio Pontificio Polonico Romae et studiis in alma Gregoriana Universitate vacant,

⁸² Por. *Elenchus*, *op. cit.*, 1900, s. 293.

⁸³ W temacie zob. M. H a ł a b u r d a, *Krakowskie seminarium duchowne (1801-1901)*, Kraków 2007.

⁸⁴ Oenipons -pontis, miasto Innsbruck w Tyrolu.

⁸⁵ Por. *Elenchus*, *op. cit.*, 1900, s. 297.

et quatuor Oenipotentem in Collegio Societatis Iesus (*k. 377v*) in sacra scientia instituuntur.

Seminarium dioecesianum saepe adire alumnosque alloqui soleo.

Penuriae Sacerdotum, quae magis magisque percipitur, consulere et excitationi Sacrae Congregationis Concilii in rescripto diei 5 Aprilis 1883 pia memoriae Praedecessori meo significatae satisfacere cupiens, anno 1895 institutum educandis pueris studia gymnasialia obeuntibus destinatum, seu sic dictum Seminarium puerorum in una parte aedium episcopalium erexi⁸⁶. –

In seminario hoc, quod sub mea immediata cura remanet et a Sacerdote praefecto dirigitur, in praesenti 30 pueri educantur⁸⁷, – numerus autem eorum augebitur crescentibus pecuniis, quae in dioecesi ad hunc finem corrogantur.

§. 7.

[AD ECCLESIAS, CONFRATERNITATES, ET LOCA PIA PERTINENTE]

In Sacristiis omnium et singularum Ecclesiarum exposita est tabella onerum Missarum et anniversariorum; ut sacerdotes huius modi obligationes stricte et fideliter adimpleant, decani foranei invigilant mihi que hac de re quotannis referre debent.

Scholae publicae in austriaco Imperio (*k. 378r*) civilis potestatis iurisdictioni subiacent et ab inspectoribus a c.r. gubernio constitutis diriguntur et visitantur. Doctrinam religionis tradunt in iisdem parochi vel eorum vicarii, – in multis vero scholis praesertim Cracoviae et aliis oppidis dioecesis meae dantur catechetae specialiter ad hoc deputati⁸⁸. Occasione canonicae visitationis ipse instituo examen doctrinae religionis cum parvulis, scholasque visitare soleo, quod facio quotannis in civitate Cracovia.

Pro singulis scholis designavi commissarios, quibus incumbit officium invigilandi, utrum catechetae muneri suo rite satisfaciant,

⁸⁶ Tamże, s. 297; Szerzej por. E. Komar, *Kardynał Puzyna, op. cit.*, s. 41-42; S. Marchel, *Przyczynek do biografii, dz. cyt.*, s. 139; Tenże, *Honor meus. Kardynał Puzyny, op. cit.*, s. 67; J. Urban, *Z dziejów Kościoła, op. cit.*, s. 29.

⁸⁷ Por. *Elenchus, op. cit.*, 1900, s. 299.

⁸⁸ Szerzej: M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880-1939. Słownik biograficzny*, Kraków 2000.

mihique de hac re referendi. Officium huiusmodi commissarium extra civitatem decani foranei demandatum sibi habent. – Ad uniformitatem in omnibus scholis quoad modum doctrinam religionis tradendi servendam, novum catechismum introduxi et quidem eundem, qui ultimo tempore in comitiis Episcoporum pro scholis totius Imperii nostri est approbatus.

Hospitalia in quibus Sorores Charitatis, Filiae Sanctae Familiae de Nazareth, Beatissimae Virginis Mariae Dolorosae et Sorores Congregationis Sancti Caroli (*k. 378v*) Borromaei servitia infirmis praebent, visitavi atque perspicere potui, praefatas Sorores omnem adhibere curam, ut infirmis tam ad salutem animae quam corporis necessaria media rite suppedentur.

§. 8.

[AD POPULUM PERTINENTE]

Populus huius dioecesis, qui tam Ecclesiae, quam Clero addictissimus, et vere pius erat, ultimo tempore a socialistis aliisque perturbatoribus, inter quos et aliqui sacerdotes numerantur, contra omnem auctoritatem ecclesiasticam et civilem incitatus, perversis ephemeridibus sentiisique, quae in iisdem in odium catholicae religionis et ordinis socialis propagantur, facilem auditum praebere coepit.

Tanto malo occurrere cupiens omnia spiritualia remedia adhibeo, ut populus in fidei et christianorum morum officiiis explendis retineatur et in pietate augeatur. Ad hunc finem obtinendum ante canonicam visitationem in qualibet parochia recollectiones seu spiritualia exercitia, ut supra memini, per aliquot dies instituuntur; in multis parochiis iam altera vice huius modi spiritualia exercitia vero cum fructu (*k. 379r*) peraguntur⁸⁹. Ad tollendam radicem permultorum vitiorum, quae est ebrietas, in omnibus parochiis Confraternitatem temperantiae erigendam curavi; ad augendam pietatem fidelium et subministranda iisdem aptissima media, ut bonos mores prae

---

⁸⁹ Wymownym udokumentowaniem są słowa jezuita Stanisława Zaleskiego, że „od 1895 r. nowy biskup krak. Jan Puzyna, uważając misye za najskuteczniejszy środek przeciw agitacyom socyalistow i ludowcow [...] – Por. S. Z a ł ę s k i, *Jezuici w Polsce*. T. 5, cz. 2, *Jezuici w Polsce porozbiorowej 1820-1905*, Kraków 1906, s. 990; Szerzej na temat organizacji pracy duszpasterskiej biskupa Puzyny zob. S. M a r c h e l, *Honor meus. Kardynała Puzyny*, *op. cit.*, s. 67nn.

se ferant⁹⁰ vitamque vere christianam agant Confraternitatem Rosarii et anno praesenti Confraternitatem Sanctae Familiae iuxta mentem Sanctitatis Vestrae in tota dioecesi introduxi; anno futuro, si Deus permiserit, Confraternitatem perpetuae Adorationis Sanctissimi Sacramenti, quae in nonnullis Ecclesiis iam existit, magis magisque propagare in votis habeo.

Circuli catholicorum opificum et operariorum, qui a sacerdotibus moderantur, necnon Conferentiae Sancti Vincentii a Paulo pro pauperibus sublevandis, numero sociorum crescunt et rei catholicae multum prosunt. Anno praesenti extracta est Cracoviae ampla domus, in qua socii circulatorum Catholicorum opificum et operariorum inter se convenire, consilia secum conferre, utilium rerum praelectiones audire et animos suos christiano more recreare (*k. 379v*) possunt.

Dolendum est, quod praesertim iuvenes et puellae ob magnam frequentiam incolarum et defectum agrorum, quos colere possint, in alienas exeunt regiones lucri quaerendi causa, et quidem in Germaniam, et Hungariam, ubi inter lutheranos per majorem anni partem commorando malis exemplis variisque peccandi occasionibus exponuntur.

§. 9.

[AD POSTULATA PERTINENTE]

Sciens bene, quantopere ad augendam Dei gloriam, Cleri populique pietatem promovendam conferant ordines religiosi, vehementer cupio, ut in loco Tyniec vocitato prope Cracoviam, ubi olim antiquissima fuit Ordinis Sancti Benedicti abbatia Patres eiusdem Ordinis sedem suam denuo figant. Causam hanc tractandam suscepi, ast ad desideratum finem perducere haud possum, quum desint Patres, qui huc venire velint⁹¹.

Valetudinis meae ratio, necnon dioecesis bonum exigunt, ut in explendis officii mei episcopalis muneribus coadiutorem habere possim. Ad hunc finem obtinendum (*k. 380r*) petitionem ad c.r. Regimen feci, ut pro sustentando Episcopo auxiliari congrua pecunia assignaretur, et quum res haec a c.r. Regimine expedita erit, Sanctitati

⁹⁰ *W oryginalne wszystko złączone praeseferant.*

⁹¹ Szerzej: M. Kaniór, *Upadek i odrodzenie opactwa tynieckiego (1816-1939)*, „Rocznik Krakowski”, T. 57 1991, s. 83-100; S. Marchel, *Przyczynek do biografii, dz. cyt.*, s. 136-137; Tenże, *Honor meus. Kardynała Puzyny, op. cit.*, s. 63; J. Urbán, *Z dziejów Kościoła, op. cit.*, s. 299.

Vestrae supplicare audebo, ut huiusmodi verae necessitati benigne⁹² consulere dignetur.

Expositis itaque omnibus rebus, quae de statutu Ecclesiae et dioecesis Cracoviensis exponendae erant, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus humillime implorare audeo, ut Sanctitas Vestra hanc relationem meam benigne⁹³ accipere et Benedictionem Apostolicam mihi, universo Clero et populo concreditae mihi dioecesis clementissime impertiri dignetur.

Et Deus etc.

Cracoviae die 1. Aprilis 1900.

Humillimus et addictissimus
in Christo filius

^a + Joannes | princeps Episcopus ^{a94}

(k. 380v)

(*Na odwrocie:*) Ammessa pel 79 quadriennio (*inną ręką:*) 65 quinquennio⁹⁵ che | spirerà il 20 dicembre 1900 | L'ultimo è del 1886⁹⁶.

(*Po prawej stronie na górnym marginesie, inną ręką:*) Cracovien. V.SS. LL⁹⁷ | (*poniżej*) 2210/44⁹⁸ | Die 15 Maii 1900 | (*Inną ręką:*) 1901⁹⁹. | (*Inną ręką:*) Die 20 Februarii 1901 | Fuit responsum

⁹² *W originale* benigue.

⁹³ *W originale* benigue.

⁹⁴ ^{a a} *manu propria*.

⁹⁵ Zapisana pierwotnie nota w biurze protokolarnym dykasterii Kongregacji (tł.): „przyjęto za 79 quadriennio, którego okres mija 20 grudnia 1900 roku”, jest korygowana w urzędzie; poprawienie jest możliwe do odczytania dzięki różnicy atramentu; widoczny numer 79, który był wpisany wcześniej i zapewne także było wpisane **quadriennio**, ponieważ ręka poprawiająca wpisuje innym atramentem 65 oraz zaczyna korektę po dwóch literach **quinquennio**.

Ręka korygująca popełniła dwa błędy: pierwszy polegał na nieuwzględnieniu faktu, że Polska została zaliczona do terytoriów „po stronie Morza Północnego (*mare Germanicum*) i Morza Bałtyckiego”, umieszczając ją zamiast tego wśród „pozostałych narodów Europy”; biskupi tych pierwszych terytoriów byli zobowiązani do przysyłania sprawozdań co cztery lata, podczas gdy biskupi pozostałych narodów – co pięć lat. Drugi błąd polegał na naliczeniu liczby raportów za okres 1585-1901, podanej w sumie jako 65: nawet gdyby wziąć pod uwagę odstęp pięciu lat (zamiast czterech), całkowita liczba raportów wynosiłaby 63; Por. także W. W ó j c i k, *Wizytacje biskupów*, dz. cyt., s. 162.

⁹⁶ Nota wpisana w górnej części po lewej stronie.

⁹⁷ Kopie odpowiedzi, tzw. *Responsum S. Congregationis Concilii* zazwyczaj można było skolacjonować z AAV, *Arch. Concilio, Libri Litterarum Visitationum Sacrorum*

2.

STRESZCZENIE RELACJI

(Roma), 1901, 11 luty

Rękopis streszczenia i spostrzeżenia (summarium et animadversiones) odnośnie do wymienionej relacji z podsumowaniem, oceną i odpowiedzią na relacje.

AAV, *Congr. Concilio, Relat. Dioec., Cracovien.* 272, k. 381r-383v.

3 karty zszyte białą nicią, pierwsza karta (pierwotnie bifolio) nosi ślady wyrwania, co oznacza, iż tekst przynależał do większej całości. Tekst zapisany na recto i verso. Paginacja ołówkowa współczesna w prawym dolnym rogu; (270 x 211 mm). Język włoski.

(k. 381r) Diocesi di Cracovia

Monsignor Kniaz de Kolzielsko Puzyna¹⁰⁰ dal 1895 Vescovo di Cracovia nell'aprile dello scorso anno inviò la sua prima Relazione che fu ammessa pel 79 quadriennio.

Capitolo I° Oltre [a/]le cose riferite dal suo predecessore, Monsignor Vescovo espone in questo capitolo come meritevoli di speciale menzione le seguenti¹⁰¹: – nel 1886 furono incorporate alla sua Diocesi 39 Chiese parrocchiali e 4 filiali; – nel 1889 l'Imperatore d'Austria conferì al Tesoro di Cracovia il titolo e la dignità di Principe col diritto d'appartenere alla Camera dei Magnati; – la Diocesi comprende 29 città 83¹⁰² villaggi e circa 800.000 fedeli; – nel 1895 egli cominciò il restauro della Cattedrale, per cui finora ci vollero 360.000 fiorini, ed è quasi in gran parte compiuto; - oltre [a/]la Cattedrale, la Diocesi conta 177 Chiese parrocchiali¹⁰³ ripartite

---

Liminum (dalej: *Lib. Litt. Visit.*). Na dzień dzisiejszy w Archiwum akta z tej serii są opracowane tylko do roku 1880 – por. AAV, *Indice* 1173.

⁹⁸ AAV, *Congregazione Concilio, Rubricelle, Protocollo Generale* 44 (1900), pod hasłem Cracovia odnośnik do Protokołu nr 2210. Por. AAV, *Congr. Concilio, Protot. Gener.* 59 (1900), pozycja 2210.

⁹⁹ Kredką koloru niebieskiego.

¹⁰⁰ *Nadpisanie interlinearnie i przekreślone*: de Kozielsko Puzyna

¹⁰¹ *Tekst poprawiany, nota interlinearna*: come meritevoli di speciale menzione le seguenti.

¹⁰² W oryginale 84 poprawione na 83.

¹⁰³ *W oryginale przed* parrocchiali *lityri ri-przekreślone*.

in 17 Decanati, 20 Chiese filiali e 34 appartenenti ai Conventi maschili e femminili¹⁰⁴ dei quali 23 sono maschili; – nel 1899 egli intraprese la costruzione di un ampio Seminario che mancava in Cracovia, e di una¹⁰⁵ conveniente chiesa¹⁰⁶, che sarà compiuta nel corrente anno.

Capitolo II° Osservò stricte¹⁰⁷ la prescritta residenza; – finora visitò 107 parrocchie, ed affinché¹⁰⁸ la sua visita riuscisse fruttuosa ordinò che fosse preceduta da alcuni giorni di esercizi spirituali nelle singole parrocchie; si ripromette di compierla¹⁰⁹ (*k. 38lv*) in¹¹⁰ tutta la diocesi nel prossimo futuro anno – nei quattro anni del suo Episcopato¹¹¹ oltre [*a*]le sacre ordinazioni amministrò la cresima a circa 103.000 persone, e consacrò 11 chiese; ha¹¹² iniziato¹¹³ gli studi¹¹⁴ per la convocazione del sinodo diocesano che non si celebrò dal 1711, ed intanto vi provvede chiamando¹¹⁵ annualmente a Cracovia¹¹⁶ i decani foranei per discutere e trattare tutto ciò che si riferisce alla gloria di Dio ed al bene spirituale sia del clero, sia dei fedeli. In queste adunanze furono pure stabiliti gli statuti dell'associazione mariana introdottasi dai sacerdoti della diocesi.

Capitolo III° Come fu esposto dal suo predecessore i canonici della cattedrale adempiono i loro doveri; – i parroci soddisfano appunto il loro ufficio da buoni pastori sotto ogni rapporto, e quasi tutti si

---

¹⁰⁴ *Podkreślone* maschili e femminili.

¹⁰⁵ *Tekst poprawiany, nota interlinearna* che mancava in Cracovia, e di una; *wpierw zapisane słowo* mancandosi *zostało poprawione i prawdopodobnie można czytać* mancava; *Woryginalne znajduje się także spójnik "e", który nie został przekreślony i nie jest potrzebny w zdaniu.*

¹⁰⁶ *Woryginalne przekreślone* da per circa 70 alunni.

¹⁰⁷ *Przekreślone, uwydatnione stricte.*

¹⁰⁸ *Woryginalne poprawione* affine che *na* affinché.

¹⁰⁹ *Woryginalne poprawione* compiere *la na* compierla.

¹¹⁰ *Interlinearna nota in po wcześniejszym przekreśleniu* visita di.

¹¹¹ *Słowo episcopale zostało napisane* *wpierw* minuskulą *a potem* dodano małą korektę *by uczynić E majuskulą.*

¹¹² *Ha interlinearnie.*

¹¹³ *Woryginalne poprawione* iniziato già *na* iniziato; *dotatkowo nad słowem* iniziato *numer 2.*

¹¹⁴ *Woryginalne* studii. *W okresie powstania omawianego rękopisu, w języku włoskim powszechne było używanie podwójnej samogłoski -ii w liczbie mnogiej, definiowane jako „w stylu łacińskim”.*

¹¹⁵ *Woryginalne poprawione* convocando *na* chiamando.

¹¹⁶ *Woryginalne przekreślone* tutti.

comportano esemplarmente; – ogni¹¹⁷ biennio per legge diocesana i singoli sacerdoti¹¹⁸ devono fare gli esercizi spirituali, ed a tal'uopo si adunano nel seminario e in due conventi a Cracovia; – in ciascun decanato ogni anno si tengono le conferenze ecclesiastiche e con vero profitto si discutono e si risolvono i casi ad esse relativi.

Capitolo V^o¹¹⁹ Ogni cosa procede regolarmente nei monasteri spesso dal Vescovo visitati e con appositi decreti su qualche punto riformati. In ciascuno di questi monasteri egli nominò un¹²⁰ commissario coll'incarico di adoperarsi pel loro buon andamento sia spirituale, sia temporale; – le varie congregazioni religiose¹²¹ femminili (*k. 382r*) associando¹²² la vita attiva alla contemplativa¹²³ prestano un'opera molto efficace negli orfanotrofi, negli ospedali e per¹²⁴ l'educazione delle fanciulle.

Capitolo VI° Nel Seminario vengono educati 60 alunni ed istruiti nelle discipline filosofiche e teologiche secondo la norma vigente nell'Impero Austriaco, che si pratica nell'Università di Cracovia; – i più distinti fra questi vengono dal Vescovo, anche in ossequio alla volontà del Santo Padre, inviati a compiere i loro studi a Roma e quindi nominati professori a Cracovia per l'insegnamento teologico; – spesso egli visita il Seminario e vi si intrattiene coi suoi alunni; – conforme il tenore¹²⁵ del rescritto della sacra Congregazione del 1873¹²⁶ istituì nel 1899¹²⁷ un seminario pei fanciulli nel suo palazzo episcopale, dove oggi ne vengono educati 30, colla prospettiva di un maggior numero mediante l'aumento delle offerte che si fanno nella Diocesi a tal fine.

Capitolo VII° Secondo il prescritto, nelle sacrestie sono esposte le tabelle degli oneri di messe ed anniversari, ed i decani foranei¹²⁸

¹¹⁷ *Litera O poprawiona z minuskuły na majuskułę.*

¹¹⁸ *W słowie singoli -g- poprawiona; W słowie secerdoti -c- poprawiona.*

¹¹⁹ *Rozdział IV nie jest ujęty w Streszczeniu.*

¹²⁰ *Pierwotnie w oryginalne uno poprawione na un.*

¹²¹ *Interlinearnie religiose.*

¹²² *Pierwotnie w oryginalne consociando poprawione na associando.*

¹²³ *Po słowie contemplativa ass przekreślone.*

¹²⁴ *Interlinearnie per l' - poprawione po skreśleniu nell' -.*

¹²⁵ *Po słowie tenore przekreślone d'un.*

¹²⁶ *W Relacji biskupa Puzyny jest data 1883 – zob. powyżej § 6 niniejszej edycji.*

¹²⁷ *Małe Seminarium zostało utworzone w roku 1895 – zob. powyżej § 6 niniejszej edycji.*

¹²⁸ *Po słowie foranei ne sono przekreślone.*

incaricati della relativa¹²⁹ osservanza, ¹³⁰ogni anno ne rendono¹³¹ conto all'Ordinario; – nelle scuole pubbliche che nell'Impero Austriaco soggiacciono alla potestà civile, l'insegnamento religioso viene dato da parroco o suo vicario, e in talune scuole da un catechista a ciò deputato, su questo¹³² insegnamento egli ogni anno a Cracovia, e negli altri luoghi durante la visita, prese un interesse speciale, ¹³³di più stabili dei commissari che (*k. 382v*) sorvegliassero i catechisti ed introdusse un nuovo catechismo per l'uniformità di siffatto insegnamento; catechismo che ultimamente fu approvato nella riunione dei Vescovi per tutte le scuole dell'Impero; – nella visita che fece agli ospedali poté verificare che le religiose addettevi adoperano ogni sollecitudine per la cura degli infermi sia dal lato spirituale che temporale.

Capitolo VIII° In questi ultimi anni il popolo, che era affezionato alla Chiesa ed al clero e veramente pio, prestò facile orecchio ai Socialisti, ¹³⁴*aliisque perturbatoribus* fra¹³⁵ cui anche taluni sacerdoti, come pure ai perversi giornali. Al fine¹³⁶ di porre un argine a questo male egli ordinò prima della sua visita canonica in ciascuna parrocchia gli esercizi spirituali per alcuni giorni, e di già tale provvedimento in più parrocchie riuscì fruttuoso. ¹³⁷Per togliere poi ¹³⁸la radice di molti vizi¹³⁹ che è l'ubriachezza in tutte le parrocchie prescrisse l'istituzione della confraternita di temperanza; per accrescere la pietà dei fedeli ed indurli a menar vita cristiana introdusse secondo la mente di Santo Padre in tutta la diocesi la confraternita del Rosario e quella della Sacra famiglia, ed ha il proposito nel venturo anno di propagare pure quella della adorazione perpetua del Santissimo Sacramento, che già

¹²⁹ *Interlinearnie*: relativa.

¹³⁰ *Skreślone* ed.

¹³¹ Di renderne *poprawione* na ne rendono.

¹³² *Interlinearnie*: e su questo, *następnie* e *skreślone*.

¹³³ *Skreślone* e.

¹³⁴ *Skreślone* agli altri.

¹³⁵ *Pierwotnie* perturbatoris fra *poprawione* na perturbatoribus a *następnie* fra *interlinearnie*. Określenie „*aliisque perturbatoribus*” przeniesione w niezmiennym brzmieniu z powyższego wydania § 8.

¹³⁶ *W oryginalne* Affine.

¹³⁷ *Skreślone* Come rimedio *po czym interlinearnie* Per togliere.

¹³⁸ *Skreślone* radicale di molti vizi *następnie interlinearnie* la radice di molti.

¹³⁹ *Vizi powtórzone*.

esiste in alcune chiese, i¹⁴⁰ circoli cattolici degli artigiani e¹⁴¹ degli operai, diretti dai sacerdoti, nonché¹⁴² le conferenze di San Vincenzo di Paola a sollievo (*k. 383r*) dei poveri ogni giorno aumentano di soci¹⁴³ con molto profitto di *rei catholicae*¹⁴⁴, e quest'anno si è costruita un'ampia casa per le loro riunioni; – è deplorabile che, specie i giovani e le fanciulle, si assentino per motivi di lucro¹⁴⁵ in Germania ed in Ungheria, dove tra i luterani dimorando gran parte dell'anno si trovano esposti a molte occasioni di peccato. Con rammarico annunzia¹⁴⁶ egli che non riuscì di ristabilire a¹⁴⁷ Tyniec l'abbazia sì antica di San Benedetto, ¹⁴⁸mancandovi i padri ¹⁴⁹*qui huc venire valent*. In fine¹⁵⁰ egli¹⁵¹ supplica ¹⁵²che gli sia accordato un coadiutore dicendo che ciò richiede sia la sua salute sia il bene della diocesi.

(*Innq ręką*.) Risposta¹⁵³ – Da questa Relazione si rileva in Monsignor Kniaz un vero tipo di Vescovo tutto intento e sollecito dei suoi doveri pastorali. Ciò chiaro risulta¹⁵⁴ specialmente dalla sua visita di quasi¹⁵⁵ due terzi delle 177 parrocchie compiuta in 4 anni, dal restauro della Cattedrale, dalla costruzione d'un ampio Seminario e dall'istituzione d'un minore, dal suo proposito della¹⁵⁶ convocazione del Sinodo per cui si cominciarono gli studi, dalle sue prescrizioni degli esercizi spirituali nelle singole parrocchie, dalle molte sue premure per

¹⁴⁰ *Wpierw zapisane znak interpunkcyjny; po czym I majuskulą, następnie przekreślona majuskuła i obok i minuskułą.*

¹⁴¹ *Poprawione e.*

¹⁴² *W oryginalne zapis bez akcentu końcowego nonche.*

¹⁴³ *W oryginalne zapisane i skreślone e.*

¹⁴⁴ *Podkreślone rei catholicae.*

¹⁴⁵ *Nadpisane interlinearnie per motivi di lucro.*

¹⁴⁶ *Skreślone il.*

¹⁴⁷ *Nadpisane interlinearnie a.*

¹⁴⁸ *Skreślone ma.*

¹⁴⁹ *Skreślone chiamati a recarvisi oraz nadpisane powyżej qui huc venire volent.*

¹⁵⁰ *W oryginalne In'fine.*

¹⁵¹ *Nadpisane interlinearnie egli.*

¹⁵² *Skreślone il Vescovo.*

¹⁵³ *Risposta podkreślone.* Risposta = odpowiedź zredagowana ręką Vinz(enzo) Nussi – por. przypis 158, natomiast streszczenie zapisane inną ręką.

¹⁵⁴ *Skreślone dall.*

¹⁵⁵ *Nadpisane interlinearnie quasi.*

¹⁵⁶ *Skreślone di una i poprawione na della.*

conservare lo spirito ecclesiastico nel suo clero e lo spirito di fede e di pietà nel popolo, e con opportuni provvedimenti preservarlo dai pericoli che da¹⁵⁷ qualche tempo sorsero nella sua diocesi. Per siffatti attestati di esemplare zelo episcopale sembra meritevole Monsignor Kniaz di una risposta di congratulazioni e di lodi, e di un cenno sul chiesto coadiutore come crederà la Sacra Congregazione.

11. Febbraio 1901.

Vinc[enzo] Nussi¹⁵⁸

3.

ODPOWIEDŹ NA RELACJE

(Roma), 1901, 20 luty

Minuta tzw. Responsum S. Congregationis Concili, tj. odpowiedzi wystosowanej przez Kongregację Soboru do biskupa Puzyry.

Bifolio (b.f.), elegancki papier firmowy ze znakiem SACRA CONGREGATIO CONCILII, paginacja współczesna ołówkowa. (284 x 210 mm). Język łaciński.

AAV, *Congr. Concilii, Relationes dioecesium. Cracovien. 272*, k. 384r-v.

(k. 384r)

(po lewej stronie:) Reverendissimo Episcopo Cracoviensi |

Die 20 Februarum 1901|

Expeditur

¹⁵⁷ *Prawdopodobnie pierwotny zapis circa poprawiony na da.*

¹⁵⁸ Vincenzo Nussi (1826-1907) – kanonik Santa Maria Maggiore, był jednym z prałatów konsultorów należącym do członków Kongregacji Soboru mających za zadanie przyjmować i badać relacje biskupów o stanie ich kościołów; autor dzieła *Conventiones de rebus ecclesiasticis inter Sanctam Sedem et Civilem protestatem, Romae 1869* – por. P. Petruzzi, *Chiesa e Società Civile al Concilio Vaticano I*, Roma 1984, s. 105, przypis 103 (Analecta Gregoriana, 236); C. De Dominicis, *Amministrazione Pontificia 1716-1870. Repertorio biografico*, vol. 2 (lettere M-Z), Roma 2017.

(po prawej:)

Quae primo pastoralis tuae administrationis¹⁵⁹ quadriennio gesta refers¹⁶⁰ in litteris super Cracoviensis Ecclesiae statu nuperrime datis, notam fecere navitatem tuam in singulis boni pastoris partibus obeundis.

Perspicua quidem episcopalis sollicitudinis testimonia sunt auctus, uti exponis, novis operibus Cathedralis Ecclesiae decor, Seminarii aedes in ampliorem formam reductae, nova Collegia instituta ad adolescentes excipiendos qui in spem ecclesiae succrescunt.

Neque minus probarunt Eminentissimi Patres assiduum studium quo spiritum ecclesiasticae vocationis in tuis sacerdotibus alere, populi fidem pietatemque roborare, gregem tuum munire contra augescentia in dies *per(k. 384v)*versionis pericula satagisti.

Optimum insuper est ac laude dignum consilium tuum Dioecesanam Synodum in proximo celebrandi cuius interim defectum non est ambigendum quin supplere studeas rationibus a Benedicto XIV commendatis.

Perge igitur Praesul amplissime alacri animo pro filiorum tuorum salute laborare. Clementissimus vero bonorum omnium largitor Deus Te augeat pretiosis gratiae Suae muneribus ac labores tuos cumulate fortunet. Adsit quoque clero tuo ac religiosis utriusque sexus familiis, ut te studiose adjuvantes maiori in dies solertia suis fungantur officiis.

Mihi gratum est impensos animi mei sensus testatos facere Amplitudini Tuae cui laeta omnia ac fausta a Domino precor.

---

¹⁵⁹ Korektura, przekreślenia spowodowane poprawkami w składni zdania.

¹⁶⁰ Przed refers słowo przekreślone.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne**Città del Vaticano, Archivio Apostolico Vaticano (AAV):**

Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna (Arch. Nunz. Vienna) n. 659, f. 603, Nr prot. 20603.

Congregazione del Concilio, Relationes Dioecesium (Congr. Concilio, Relat. Dioec.) Cracovien. 272, Relatio de statu dioecesis Cracoviensis 1900, s. 373r-384v.

Congr. Concilio, Relat. Dioec., Cracovien. 272, Relatio de statu dioecesis Cracoviensis 1885, f. 369r-372v.

Congr. Concilio, Rubricella 40, 41 (1896, 1897).

Congr. Concilio, Rubricella 44 (1900).

Congr. Concilio, Protocollo Generale 59.

Congregazione Concistoriale, Relationes Dioecesium (Congr. Concist. Relat. Dioec.) Cracovien. 268.

Konstytucja apostolska „Sapienti Consilio” o reformie kurii rzymskiej (Roma Orbis 1, prot. 421/1908).

Segreteria di Stato (dalej: Segr. Stato), Anno 1896, Rubricella 247, fasc. 6, f. 45r-46v.

Roma, Biblioteca della Curia Generalizia della Compagnia di Gesù:

Congregationes Marianae Primae Primariae Romanae aggregatae ab anno 1895 ad annum 1899, vol. VII.

Reg. Curia, V: Congregazioni Mariane dall'anno 1893 al 1903.

Źródła drukowane

„Acta Apostolicae Sedis” R. 1, 1909, s. 7-35.

Annuario Pontificio 1911.

Elenchus Venerabilis Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioeceseos Cracoviensis pro Anno Domini 1900, Cracoviae 1900.

Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, t. 8, 1846-1903, Patavii 1979.

Komar E., *Kardynał Puzyna (Moje wspomnienia)*, Kraków 1912.

Leonis XIII. pontificis maximi Acta, vol. VI, Romae 1887, s. 53-59.

Porządek nabożeństwa we wszystkich kościołach diecezji krakowskiej, „Notificationes e curia episcopali dioecesis cracoviensis ad universum venerabilem tam secularem quam regularem” 1 (1898), s. 1-17.

Opracowania

Albani B., *Un contributo per lo studio della Congregazione del Concilio*, [w:] *Dall'Archivio Apostolico Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari*, XII, Collectanea Archivi Vaticani 121, Città del Vaticano 2023.

- Bar J. R., *Autobiografia Józefa Sebastiana Pelczara*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawn historyczny” 1966, 9/ 1-2, s. 213-312.
- Bober P., *Projektowane synody dawnej diecezji krakowskiej w latach 1550-1800*, „Polonia Sacra” R. 7, 1955, z. 1, s. 12-26.
- Caiazza P., *L'Archivio storico della Sacra Congregazione del Concilio (primi appunti per un problema di riordinamento)*, „Ricerche di storia sociale e religiosa”, R. 21, 1992, nr 42, s. 7-24.
- Carboni L., *Le fonti dell'Archivio Segreto Vaticano per la ricerca storica sull'Europa Orientale (sec. XVI-XX). Gli Archivi degli Uffici di Curia e gli Archivi delle Rappresentanze Pontificie*, [w:] *L'Europa centro-orientale e gli Archivi tra età moderna e contemporanea. Atti del IV Colloquio internazionale (Viterbo, 6-9 giugno 2002)*, red. G. Platania, Viterbo 2003, s. 134.
- Cárcel Ortí M M., Cárcel Ortí V., *Historia, derecho y diplomática de la visita ad limina*, Valencia 1989.
- Cárcel Ortí M. M., *Las visitas ad limina: propuesta de edición*, [w:] *Les chemins de Rome: les visites ad limina à l'époque moderne dans l'Europe méridionale et le monde hispano-américain (XVIe-XIXe siècle)*, red. P. Boutry, B. Vincent, Rome 2002, s. 5-38 (Publications de l'École Française de Rome, 293).
- Cavalleri O., *Visite pastorali e „relationes ad limina”*, „Archiva Ecclesiae”, R. 22-23, 1979-1980, s. 101-104.
- Chrzan T. M., *Duszpasterstwo parafialne w dekanacie oświęcimskim w latach 1843-1918*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. Henryka Olszara, Katowice 2020, pdf: <https://opus.us.edu.pl> (22.02.2024).
- Crovella H., *De Libro Visitationum Sacrorum Liminum*, [w:] *La Sacra Congregazione del Concilio. Quattro centenario della fondazione (1564-1964). Studi e ricerche*, Città del Vaticano 1964, s. 423-446.
- De Dominicis C., *Amministrazione Pontificia 1716-1870. Repertorio biografico*, vol. 2 (lettere M-Z), Roma 2017.
- Długosz T., *Biskupia „visitatio liminum”*, „Collectanea Theologica”, R. 14, 1933, nr 1-2, s. 173-249.
- Gach P. P., *Paulini na ziemiach polskich w latach 1773-1914 (Zarys przemian)*, „Studia Claromontana”, t. 7, 1987, s. 290-313.
- Gawlik M., Szczepaniak J., *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880-1939. Słownik biograficzny*, Kraków 2000.
- Glemma T., Tyrowicz M., *Dunajewski Albin*, [w:] PSB, t. 5, Kraków 1939/1946, s. 462-464.
- Grodzicki S., *Franciszek Józef I*, Wrocław 2006⁴.
- Grodzicki S., *O pewnym zdarzeniu z 1903 roku*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 17, 2011, s. 95-100.

- Hałaburda M., *Alumni seminarium krakowskiego w latach 1901-1918*, „Textus et Studia”, nr 3 (7), 2016, s. 35-73.
- Hałaburda M., *Krakowskie seminarium duchowne (1801-1901)*, Kraków 2007.
- Ihnatowicz I., *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, Warszawa 1962.
- Kanior M., *Upadek i odrodzenie opactwa tynieckiego (1816-1939)*, „Rocznik Krakowski”, T. 57, 1991, s. 83-100.
- Kardynał Albin Dunajewski (1817-1984): materiały z sesji zorganizowanej w 100-lecie śmierci*, praca zbiorowa, red. W. Murawiec, Kraków 1995.
- Kopiec J., *Relacje „Ad limina Apostolorum” z diecezji wrocławskiej z lat 1589-1943. Edycja tekstów źródłowych*, Opole 2014.
- Kopiec J., *Relacje biskupów wrocławskich „Ad limina” z XVII i XVIII wieku*, „Nasza Przeszłość”, 2022, t. 138, s. 11-58.
- Kracik J., *Puzyna Jan Duklan Maurycy Paweł (1842-1911)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986, s. 488-491.
- Krzysztofek K., *Sodalitacje mężczyzn w Krakowie na przełomie XIX i XX w.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, Tom 16, 2013, s. 137-160.
- Kumor B., *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków 1985, s. 151-153.
- Kumor B., *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, s. 98 oraz s. 164-167 załącznik nr 23.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 21, 1970, s. 309-404.
- Kumor B., *Kardynalat biskupa krakowskiego Jana Puzyny*, „Analecta Cracoviensia”, 1985, t. 17, s. 493-503.
- Kumor B., *Początki metropolii krakowskiej*, „Analecta Cracoviensia” 1969, t. 1, s. 388-403.
- Kumor B., *Relacja biskupa Andrzeja Rawy Gawrońskiego z roku 1807 o stanie diecezji krakowskiej*, „Analecta Cracoviensia”, 1997, t. 29, s. 553-573.
- Kumor B., *Relacja biskupa Jana Pawła Woronicza o stanie diecezji krakowskiej (1828)*, „Analecta Cracoviensia”, 2000, t. 32, s. 307-324.
- Kumor B., *Relacja o stanie diecezji krakowskiej biskupa Albina Dunajewskiego (1881)*, „Analecta Cracoviensia”, 2002, t. 34, s. 371-401.
- Kumor B., *Relacja wikariusza apostolskiego, biskupa Antoniego Junoszy Galeckiego, o stanie wikariatu apostolskiego w Krakowie z dnia 1 VI 1872 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 2002, t. 78, s. 161-177.
- Lenart M., *Il cardinale Jan Puzyna – un discusso protagonista del conclave del 1903 – alla luce della documentazione polacca*, [w:] *San Pio X. Papa riformatore di fronte alle sfide del nuovo secolo, Atti della Giornata di Studi in occasione del centenario della morte di San Pio X (1914-2014)*, red. R. Regoli, Città del Vaticano 2016, s. 49-64 (Pontificio Comitato di Scienze Storiche: Atti e Documenti, 41).

- Lenart M., *Kardynał Jan Puzyna – kontrowersyjny bohater konklawe 1903 roku w świetle materiałów archiwalnych*, [w:] *Gnealogia dei desiderii. Pio X nella memoria del popolo dell'Alta Slesia. Genealogia pragnień. Pius X w pamięci ludności Górnego Śląska*, red. M. Lenart, G. Romanato, tłum. J. Pryszcz, M. Wrana, B. Norek, M. Lenart, Città del Vaticano 2015, s. 129-141 (Pontificio Comitato di Scienze Storiche: Atti e Documenti, 38; Opera Extraordinaria 5).
- Lenart M., *Un episodio controverso. Il cardinale Puzyna, il veto e la questione polacca nel conclave del 1903*, [w:] *Riforma del cattolicesimo? Le attività e le scelte di Pio X*, red. G. Brugnotta, G. Romanato, Città del Vaticano 2016, s. 429-441 (Pontificio Comitato di Scienze Storiche: Atti e Documenti, 43).
- Les chemins de Rome: les visites ad limina à l'époque moderne dans l'Europe méridionale et le monde hispano-américain (XVIe-XIX siècle)*, red. P. Boutry, B. Vincent, Rome 2002 (Publications de l'École Française de Rome, 293).
- Marchel S., *Honor meus. Kardynał Puzyny wizja Kościoła, państwa i narodu*, Kraków-Opole 2022.
- Marchel S., *Przyczynek do biografii kardynała Jana Maurycego Puzyny (1842-1911)*, „Echa Przeszłości” 2020, t. 21, nr 2, s. 121-152.
- Müller W., *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII-XVIII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 1965, t. 13, z. 2, s. 5-149.
- Müller W., *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615-1765*, Lublin 1978 (Materiały do Dziejów Kościoła w Polsce, t. 7).
- Noga Z., *Sprzedaz terytorium siewierskiego biskupowi i kapitule krakowskiej w 1443 r.*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historyczne” t. 12, 1987, s. 93-104;
- Noga Z., *Zbigniew Oleśnicki a księstwo siewierskie*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki – księżę Kościoła i mąż stanu*, red. F. Kiryk, Z. Noga, Kraków 2006, s. 103-106.
- Nussi V., *Conventiones de rebus ecclesiasticis inter Sanctam Sedem et Civilem protestatem*, Romae 1869.
- Pagano S. M., Castaldo G., *Le visite “ad limina apostolorum” dei vescovi di Piazza Armerina e le loro relazioni sullo stato della diocesi (1818-1920)*, [w:] *Archivio Storico per la Sicilia Orientale*, R. 83, 1987, Akta I-III, s. 73-135.
- Petruzzi P., *Chiesa e Società Civile al Concilio Vaticano I*, Roma 1984 (Analecta Gregoriana, 236).
- Rabikauskas P., *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae. Dioceses Vilmensis et Samogitiae*, I, Romae 1971 (Academia Lituana Catholica Scientiarum. Sectio Historica. Fontes Historiae Lituaniae, vol. 1).
- Romita F., *Le origini della S.C. del Concilio*, [w:] *La Sacra Congregazione del Concilio. Quarto centenario della Fondazione (1564-1964). Studi e ricerche*, Città del Vaticano 1964, s. 13-50.
- Rymówna Z., *Przewodnik Sodalicii Mariańskich w Polsce*, Kraków 1997.

- Szafranec S., *Konwent Paulinów Jasnogórskich 1382-1864*, Rzym 1966.
- Ticchi Jean-Marc, *Mariano Rampolla del Tindaro, nonce, cardinal et secrétaire d'État de Léon XIII (1843-1913). Recherches sur un parcours humain, spirituel et intellectuel de la Sicile de Ferdinand II à la Rome de Pie X*, [w:] *Collectanea Archivi Vaticani* 126, Città del Vaticano 2024.
- Urban J., *Katedra na Wawelu (1795-1918)*, Kraków 2000.
- Urban J., *Kilka kart z najnowszych dziejów krakowskiego seminarium duchownego (w stulecie poświęcenia gmachu seminaryjnego przy ul. Podzamcze 8)*, „Biuletyn Duszpasterski” t. 10, 2002, nr 1 (92), s. 29-30.
- Urban J., *Kult błogosławionego Wincentego Kadłubka w katedrze na Wawelu*, „Cistercium Mater Nostra” t. II/2, 2008, s. 301-309, artykuł ponownie opublikowany [w:] Tenże, *Katedra krakowska i archiwum kapitulne na Wawelu (szkice historyczne)*, BKW, t. 16, Kraków 2023, s. 205-217.
- Urban J., *Relacje kard. Jana Puzyny o konklawe 1903 r. i o jego słynnym weto*, „Folia Historica Cracoviensia”, 2002, t. 8, s. 273-276.
- Urban J., *Z dziejów Kościoła krakowskiego w XIX i XX wieku*, Kraków 2023.
- Wójcik W., *Wizytacje biskupów polskich “ad limina” do roku 1911*, „Prawo Kanoniczne” R. 18, 1975, nr 3-4, s. 131-179.
- Wołczański J. ks, *Listy kardynała Jana Puzyny do arcybiskupa Józefa Bilczewskiego z lat 1894-1911*, „Nasza Przeszłość”, 2023, t. 139, s. 221-324.
- Wołczański J., *Lwowska sufragania Jana Puzyny w opinii bp. Leona Wałęgi*, „Analecta Cracoviensia”, t. 30-31, 1999, s. 607-624.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*. T. 5, cz. 2, *Jezuici w Polsce porozbiorowej 1820-1905*, Kraków 1906.
- Zbudniewek J.H., *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*, „Nasza Przeszłość”, t. 31, 1969, s. 181-228.
- Zieliński Z., *PUZYNA JAN kard.*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 952-953.

Strony internetowe

- Agliardi Antonio (4.09.1832 – 19.03.1915), kardynał, nuncjusz Apostolski w Wiedniu – zob. <https://cardinals.fiu.edu/bios1896.htm#Agliardi> (20.03.2024)
- Leon XIII, Gioacchino Pecci (1810-1903), papież w latach 20.II.1878 – 20.VII.1903 – por. <https://www.vatican.va/content/leo-xiii/it.html> (21.03.2024).

IDALIA HELENA RAHO – historyk, archiwista, pracownik Archiwum i Biblioteki Krakowskiej Kapituły Katedralnej. Zainteresowania badawcze: dyplomatyka papieska; źródłoznawstwo; relacje Polski ze Stolicą Apostolską. Przygotowuje "censimento" oryginalnych dokumentów papieskich od Innocentego III (1198) do Marcina V (1417) w Polsce.

